

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Petr Prouza

**Každodenní život britských vojáků za války na
Pyrenejském poloostrově, 1807 – 1814**

**Everyday Life of British Soldiers during
the Peninsular War, 1807 – 1814**

Praha 2013

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. května 2013

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

napoleonské války, britská armáda, každodenní život, Wellington, válka na Pyrenejském poloostrově

Klíčová slova (anglicky):

Napoleonic wars, British army, everyday life, Wellington, Peninsular war

Abstrakt (česky)

Autor ve své práci analyzuje každodenní život britských vojáků za války na Pyrenejském poloostrově v letech 1807 – 1814. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně rozsáhlé téma, se autor rozhodl jen pro studium některých jeho aspektů. Na jejich základě je práce rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola pojednává o obecných politicko-vojenských souvislostech, druhá se věnuje každodennímu životu vojáků na britských ostrovech tj. verbování, výcviku a ubytování. Třetí kapitola se zabývá přesuny, tábořením, ale i nemocností. Ve čtvrté kapitole je krátce analyzována britská pěchotní taktika. Dále se autor pokusil analyzovat tzv. zkušenost z bitvy. V poslední části kapitoly je pojednáno o zraněních a jejich léčbě.

Abstract (in English):

Author of this thesis analyses everyday life of the British infantrymen during the Peninsular war in the years 1807 – 1814. Considering the large scale this topic, the author decided to focus only on specific aspects. On the base of it, the thesis is divided to four chapters. First chapter deals with general diplomatic and military context, second chapter deals with everyday life of British soldiers on British Isles, which means recruiting, drill and quartering. Third chapter deals with marches, camping and sickness rate. In fourth chapter there is short analysis of the British infantry tactics. Author also tries to analyse “battle experience” of British soldiers. Last chapter deals with wounds and their cure.

OBSAH

	ÚVOD.....	1
1	BRITSKÁ ARMÁDA A NAPOLEONSKÉ VÁLKY	5
2	VERBOVÁNÍ, ŽIVOT V KÁSÁRNÁCH A VÝCVIK	9
2.1.	VERBOVÁNÍ	9
2.2.	ŽIVOT V KÁSÁRNÁCH.....	12
2.3.	VÝCVIK.....	15
3	ARMÁDA V POHYBU; POCHODY, TÁBOŘENÍ, HYGIENA A NEMOCI.....	22
3.1.	POCHODY	22
3.2.	TÁBOŘENÍ	26
3.3.	HYGIENA A NEMOCI	29
4	BITVA A VÁLKA; TAKTIKA, ZÁŽITEK Z NÍ, ZRANĚNÍ A POHŘBÍVANÍ	32
4.1.	TAKTIKA	32
4.2.	ZÁŽITEK BITVY A VÁLKY	33
4.3.	ZRANĚNÍ A SMRT	37
	ZÁVĚR.....	40
	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	43

Úvod

Moje bakalářská práce se zabývá, jak je již uvedeno v názvu, každodenním životem britských vojáků v letech 1807-1814. Snažil jsem se analyzovat, dle mého soudu, hlavní aspekty života vojáků, a to jak ve válce na území Pyrenejského poloostrova, tak v zázemí v Británii. Ve své práci jsem se věnoval téměř výhradně pěchotě, a to, pokud možno, obyčejným vojínům. Hlavními primárními prameny byly vydané deníky, korespondence, či memoárová literatura, dále prameny veskrze úřední povahy a dobová pojednání s odbornou tematikou. O primárních i sekundárních pramenech bude pojednáno v samostatné části.

Struktura práce

Pokud jde o strukturu práce, v první kapitole, která je jakýmsi uvedením do tématu, jsem se zabýval jak obecnými vojensko-politickými okolnostmi vybraného období, tak (na příkladu pěchoty) reformním úsilím, které probíhalo v britské armádě od roku 1783 až do roku 1809. Zároveň jsem se pokusil nastínit pozici, v jaké se nacházela stálá armáda jako instituce v rámci britského státoprávního uspořádání.

Druhá kapitola se již věnuje přímo tématu a je rozdělena na tři samostatné podkapitoly: Verbování, Život v kasárnách a Výcvik. První část se věnuje problematice verbování jak z hlediska organizace, tak osobních zkušeností těch, kteří se nechali z různých důvodů do armády zapsat. Ve druhé části jsem se věnoval životu na ubikacích, zejména platovým podmínkám a stravě vojáků. Cílem třetí části bylo analyzovat výcvik britského pěšáka na základě osnov výcvikového manuálu, který v té době britská armáda používala. Značná část této podkapitoly je věnována tehdejšímu střeleckému umění a jeho výcviku, jakožto tomu téměř nejdůležitějšímu, co měl britský pěšák umět.

Ve třetí kapitole jsem se prostřednictvím tří „nebojových témat“ snažil postihnout to, co by mohlo být nazváno jako „útrapy války“. Konkrétně jsem se zabýval délkou pochodů a jejich úskalími, nemocností a tábořením.

Ve čtvrté kapitole analyzuji „zážitky z boje.“ Tématu se věnuji pomocí perspektivy taktiky viděné očima pěšáků a zabývám se i běžnými úkony, které se

v boji používaly a které vycházely z aplikace tehdejších přepisů. Poslední část kapitoly na příkladu amputací končetin osvětluje schopnosti tehdejších chirurgů a šance vojáků na přežití, pokud byli raněni. Krátce pojednává také o pohřbívání.

Rozbor primárních pramenů a literatury

Hlavním pramenem, který popisuje předpokládané schopnosti pěšáků v britské armádě od výcviku jednotlivců po základní taktické postupy v rámci bitevní linie, je reglement *Rules and Regulations for the Formations, Field-Exercise and Movements, of His Majesty's Forces*, který začal platit od roku 1792. Já jsem v práci použil jeho aktualizovaná vydání z let 1794¹ a 1798.² Pro tzv. školu vojáka je pak důležitý reglement s instrukcemi pro poddůstojníky *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his Majesty's forces for the use of the non-commissioned officers of the british army*.³

Pro platovou a výdajovou stránku vojenského řemesla, stejně jako pro nařízení týkající se pravidel pro verbování jsem vycházel především ze souboru dokumentů obsažených v *A Collcetion of Orders, Regulations, and Intructions, for The Army; on matters of finnace and points of discipline immedietly connected therewith* z roku 1807.⁴ Důležitým pramenem byla i edice obecných armádních nařízení s názvem *General Regulations and Orders for the Army* z roku 1811, kde jsou mimo jiné obsažené i údaje o střeleckém výcviku.⁵ Sondou a i jistým potvrzením nařízení, která se věnovala ubytování a stravě, byl článek *Answers to Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry*⁶ ve sborníku *The British military Library: a complete Body of military Kwonledge, and consisting of original Communications; with Selections*

¹ Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1794.

² Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1798.

³ Adjutant general's Office *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his majesty's forces for the use of the non-commissioned officers of the British army*, London 1807.

⁴ War Office, *A Collcetion of Orders, Regulations, and Intructions, for The Army; on matters of finnace and points of discipline immedietly connected therewith*, London 1807

⁵ Adjutant general's Office *General Regulations and Orders for the Army*, London 1811.

⁶ *Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry*, in PHILLIPS, Richard, *The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes, Vol. I.*, London 1804 s. 487-489.

*from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes, Vol. I.*⁷

Dalším typem primárních pramenů, které jsem v této práci použil, byly memoáry či edice deníků a korespondence. Některé z nich vyžadují rozsáhlejší komentář. Na mysli mám především paměti s názvem *Journal of a soldier of 71st, or Glasgow Regiment, highland light infantry from 1806 to 1815*.⁸ Jedná se o jednu z nejdůležitějších memoárů, které se týkají války na Pyrenejském poloostrově. Jsou to také vůbec první paměti, které v Británii po napoleonských válkách vyšly. Paměti zaznamenaly velký úspěch a po dvou edicích, tj. do roku 1822, se prodalo téměř 3000 výtisků.⁹ Důležitost pamětí spočívá v tom, že odstartovaly zájem britské veřejnosti o osud běžných vojáků nejen ve válce, ale i potom, co se vrátili domů, kdy tito vojáci velmi často končili na ulici, protože v důsledku prožité války nebyli schopni si najít práci ani se začlenit do běžné společnosti.¹⁰

Literární kvalita pamětí zaujala i tehdejší recenzenty, kteří poněkud pochybovali o autenticitě memoárů, avšak jedním dechem dodávali, že reálně zobrazují skutečnou válku beze všech příkras.¹¹ Autorem pamětí je jistý „Thomas“, jehož zážitky zpracoval John Howell.¹²

Pokud jde o ostatní paměti, vycházel jsem především z memoárů Josepha Donaldsona, seržanta *94th Scots Brigade*,¹³ a z edice deníku a korespondence Goerge Simmonse, jenž byl majorem u *Rifles Brigade*. Edice byla připravena Lieut.-colonelem Willoughbym Vernerem a byla vydána v Londýně roku 1899.¹⁴

⁷ PHILLIPS, Richard, *The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes, Vol. I., London 1804.*

⁸ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, *Journal of a soldier of 71st, or Glasgow Regiment, highland light infantry from 1806 to 1815*, Edinburgh 1819.

⁹ RAMSEY, Neil, *The Military Memoir and Romantic Literary Culture, 1780-1835*, Farham 2011, s. 109.

¹⁰ Tamtéž s. 119.

¹¹ Art. 37; *Journal of a Soldier of the 71st, or Glasgow Regiment, Highland infantry, from 1806 -1815. Second Edition*, in: *The Monthly Review or Literary Journal, enlarged: from Januray to April M, DCCC, XX, Volume XCI*, London 1820., s. 220-221, dále recenze, *Journal of a Soldier of the 71st, or Glasgow Regiment*, in *The Literary Gazette, and Journal of the Belles Lettres, Arts, Sciences, etc for the year 1819*, London 1819 s. 407 – 409.

¹² RAMSEY, Neil, c. d., s. 126.

¹³ DONALDSON, Joseph, *Recollections of the Eventful life of a Soldier*, Philadelphia 1845.

¹⁴ VERNER, Willoughby, (ed.), SIMMONS, Geroge, *A British Rifle Man; The journals and correspondence of major George Simmons, Rifle Brigade, during The Peninsular war and the*

V těch místech mé práce, kde jsem se věnoval nemocnosti a chirurgii, se jako důležité ukázaly i knihy George Guthrieho¹⁵ a Edwarda Luscomba.¹⁶

Pokud jde o novodobou sekundární literaturu, v případě politicko-vojenských událostí války na Pyrenejském poloostrově jsem vycházel z knihy britského historika Charlese Esdaila *The Peninsular War; A new History*.¹⁷ Jedná se o standardní práci zabývající se nejen samotnými vojenskými operacemi a taženími, ale i diplomacií a vnitřní politikou států (pokud na průběh války měla vliv), kterých se konflikt týkal. K tématu verbování byla kromě výše zmíněných primárních pramenů nepostradatelná kniha Kevina Linche *Britain and Wellington's Army; Recruitment, Society and Tradition, 1807-15*.¹⁸ Tato práce se zabývá fungováním armády přímo na britských ostrovech. Sleduje obraz armády jak na regionální, tak národní úrovni. Z velké části se věnuje právě verbování.

Pro téma reforem a obecného uspořádání britské armády sloužila jako hlavní sekundární pramen práce Richarda Glovera *Peninsular Preparation; The Reform of the British Army 1795-1809*.¹⁹ Tato kniha mapuje reformy v britské armádě, provedené v letech 1795 – 1809. Zabývá se v podstatě všemi druhy pozemních zbraní, tj. pěchotou, kavalérií a dělostřelectvem, dále vojenským vzděláním, udržováním kázně a tresty. Jako obecná referenční příručka o britské armádě pak sloužila *The Oxford History of The British Army*.²⁰ Jedná se o dějiny britské armády psané v chronologickém pořádku, postihující období od raného středověku do první války v Perském zálivu. Jsou tu rozpracovány jak otázky postavení britské armády v rámci státoprávního uspořádání, tak se také věnuje historii některých důležitých tažení.

Campaign of Waterloo, London 1899.

¹⁵ GUTHRIE, George, James, *A Treatise on Gun-shot Wounds, on Inflammation, Erysipelas, and mortification, on Injuries of Nerves and on Wounds of the Extremities requiring the different Operations of Amputation*, London 1827.

¹⁶ LUSCOMBE, Edward, Thornhill, *Practical observations on the means of preserving The Health of Soldiers in Camp and in Quarters, with notes on the medical Treatment of several of The most important diseases were found to prevail in the British Army during late war*, Edinburgh 1820.

¹⁷ ESDAILE, Charles, *The Peninsular War; A new History*, London 2003.

¹⁸ LINCH, Kevin, *Britain and Wellington's Army; Recruitment, Society and Tradition, 1807-15*, Leeds 2011.

¹⁹ GLOVER, Richard, *Peninsular Preparation; The Reform of the British Army 1795 - 1809*, Cambridge 2008.

²⁰ CHANDLER, David, G., BECKET, Ian, (eds.), *The Oxford history of the British army*, Oxford 2003.

První kapitola

Britská armáda a napoleonské války

Anglie po Slavné revoluci nezadržitelně vykročila na cestu k parlamentní monarchii. To se zásadně projevilo i v pozici stálé armády. Britská armáda byla, po právní stránce, zakotvena ve dvou základních zákonech. V *Bill of Rights* (Listina práv), která platila od roku 1689, a pak každoročně předkládaném (a schvalovaném) zákoně zvaném *Mutiny Act* (Zákon o vzpouře), který z této listiny vycházel. Listina práv umožňovala, aby král mohl udržovat stálou armádu i v době míru, avšak jen se souhlasem parlamentu. *Mutiny Act* byl v roce 1713 transformován v základní armádní zákon, který určoval, kolik má mít daný rok stálá armáda mužů. Armáda tedy kromě Koruny podléhala rovněž parlamentu.²¹

Negativním důsledkem toho zřízení – a samozřejmě i historických zkušeností²² – byla jistá nechuť k zavádění modernizací, a to jak technologických, tak taktických, stejně jako obecná nepřipravenost stálé armády na větší konflikt. To se projevilo během války o rakouské dědictví a sedmileté války, kdy zbraně pro britskou armádu musely být vyrobeny v manufakturách v Lutychu a dalších městech ve Flandrech,²³ či během války amerických osad za nezávislost, kdy se ukázala neschopnost fungovat v rámci větších celků. To bylo způsobeno nedodržíváním, potažmo neexistencí armádních regulací, které by se právě tímto zabývaly. V roce 1782 se *lieutenant-colonel* a velitel *Queen's Royal Regiment of Foot* William Darlymple o stavu vycvičenosti britské pěchoty vyjádřil takto: „Neexistují tu dva regimenty, které by provedly evoluci z *linie do kolony* a z *kolony do linie* stejným způsobem. Viděli jsme batalion, který se formoval na střed, další na křídlo. Některé regimenty se v tom samém manévru formovaly za střední podjednotky, některé před ně; jedna část velících důstojníků v jednom a

²¹ Původně se jednalo o právní nástroj, skrze nějž bylo možno postihovat dezerce a vzpoury ve vojsku (GUY, Alan, J., *The Army of Georges 1714-1783*, in CHANDLER, David, G., BECKET, Ian, [eds.] *The Oxford history of the British army*, Oxford 2003, s. 93).

²² Průvodním jevem po občanské válce a Cromwellově diktatuře byla také vyložená averze k stálému pozemnímu vojsku i značná podpora námořnictva. To, jak to cítili velitelé pozemní armády, vyjadřuje citát, který ve své práci zmiňuje W. Darlymple: „Pozemní síly neznamenají v této zemi nic, přitom námořní pěšáci jsou jen dalším druhem vojáků“ (DARLYMPLE, William, *Tactics*, Dublin 1782, s. viii-ix).

²³ Od října 1740 do října 1741 bylo do Británie posláno 36 000 mušket a 18 000 samostatných hlavních. Část objemu těchto zakázek byla zhotovena i v Solingenu. Dalších 10 000 mušket bylo objednáno v roce 1745 k potlačení skotského povstání (BAILEY, De Witt, *Small Arms of the British Forces in America 1664-1815*, Woonsocket 2009).

tom samém tělese dává přednost sevřené sestavě, další sestavě otevřené.²⁴ Lze říci, že neschopnost racionálně pracovat s většími celky do jisté míry mohla za, pro Brity špatný, výsledek války v Americe.

Prohra ve válce v Americe uvrhla britské pozemní síly do stavu letargie a před britskou generalitou ležel úkol jak tento problém vyřešit. Období od roku 1783 do roku 1809 můžeme pokládat za dobu kontinuálních reforem. Reformní úsilí, pokud jde o pozemní složky armády a pěchotu zejména, můžeme rozdělit do dvou tematických okruhů. Každý z nich má pak svůj vrchol. Prvním tímto okruhem je modernizace britské pěchoty po stránce taktiky a výcviku. V roce 1792 byl schválen reglement *Rules and Regulations for the Formations, Field-Exercise and Movements, of His Majesty's Forces*. Díky tomuto textu měli britští důstojníci v ruce kompletní výcvikový systém stejný pro všechny pěší regimenty. To znamená univerzální systém, po jakém volali důstojníci už během první poloviny osmdesátých let 18. století.²⁵

Druhá část reforem se týkala rozložení hlavních složek pozemních sil. Základ problému tvořil zásadní nepoměr mezi silami domobrany a pravidelnou armádou. V roce 1804 měla armáda sílu kolem 30 000 mužů, kdežto jednotky, které spadaly pod domobranu, téměř 300 000 mužů. Bylo zřejmé, že tento stav je, pokud by se měly provádět nějaké větší operace na kontinentu, naprosto neudržitelný. V roce 1808 lord Castlereagh provedl reformu miličních jednotek, díky níž se mezi roky 1807 – 1812 podařilo posílit pravidelnou armádu o 74 000 mužů právě z jednotek domobrany.²⁶

Díky reformám provedeným po roce 1783 a prakticky dokončeným v roce 1807 se podařilo z britských pozemních sil opět vytvořit bojeschopné těleso, které – úspěšně – zasáhlo do další fáze evropského konfliktu.

Po neúspěšných výpravách do Nizozemí v letech 1793-94 a 1799 a výrazně úspěšnější misi do Egypta v roce 1801 přišla hlavní zkouška na Pyrenejském poloostrově. Jakkoli cílem této práce není zpracování vojensko-diplomatické stránky války na Pyrenejském poloostrově, považují za nutné alespoň nastínit jak důvody, které vedly Velkou Británii k intervenci na

²⁴ DARLYMPLE, William, *Tactics*, Dublin 1782, s. vii-viii.

²⁵ DARLYMPLE, William, c. d., s. viii.

²⁶GATES, David, *The Transformation of the Army 1783-1815* in CHANDLER, G., David, BECKET, Ian, (eds.), *The Oxford History of British army*, Oxford 2003, s. 132 – 137.

poloostrov, tak ve velmi hrubých rysech popsat rámec tažení, která proběhla v letech 1808 – 1814. Zejména z pohledu Velké Británie.

Tylžským mírem podepsaným v roce 1807 Napoleon dosáhl maxima své moci. V této smlouvě, podepsané císařem Francouzů a ruským carem Alexandrem I., si obě velmoci rozdělily sféry vlivu v Evropě a dohodly spolupráci. Francie měla pomoci Rusku proti Osmanské říši a Rusko mělo pomoci Francii proti Británii.²⁷ Rusko se rovněž připojilo ke kontinentální blokádě vyhlášené už v roce 1806. Napoleon se tedy mohl začít zabývat poslední, z jeho strany nevyřešenou věcí. Tou bylo vynucení si dodržování kontinentální blokády na neutrálních státech, zejména pak na Portugalsku.²⁸

Na základě smlouvy z Fointainebleau, která byla formálně ratifikována 29. října 1807²⁹, mělo být Portugalsko rozděleno mezi Francii a Španělsko. Portugalskému regentovi Janu IV. nebylo nic platné, že se ještě stihl připojit ke kontinentální blokádě a vyhlásit válku Británii. Dne 30. listopadu Lisabon kapituloval.³⁰

Obsazení Portugalska znamenalo vyřešení zásadního britského problému. Tím bylo strategické obklíčení a izolovanost. Právě obsazením Portugalska, dlouholetého britského spojence, tato izolovanost padla. Britové se rozhodli k intervenci.³¹

Prvním úkolem britského sboru bylo zachytit se na kontinentu a vytvořit „předmostí“. Tento úkol byl v zásadě splněn vítězstvím v bitvě u Vimeira 21. srpna 1808. Francouzi se stáhli z Portugalska. Následovala další fáze – zahájení války na španělském území, s cílem Španělsko osvobodit od francouzské nadvlády. Generál John Moore vytáhl na Madrid, byl však odražen francouzským protiútokem, který byl veden Napoleonem, jenž se snažil zachránit pošramocenou pověst francouzských zbraní. Britové se museli stahovat směrem ke Coruňi. Tam také svedl svoji poslední bitvu generál John Moore, již lze považovat navzdory smrti velícího generála za britské „taktické vítězství“. Britský sbor díky tomu mohl být evakuován královským námořnictvem. Josef Bonaparte se vrátil na

²⁷ FURET, Francois, *Francouzská revoluce, díl I.; Od Turgota k Napoleonovi (1770-1814)*, Praha 2004, s. 374.

²⁸ FURET, Francois, c. d. s. 378.

²⁹ ESDAILE, Charles, *The Peninsular War; A new History*, London 2003, s. 8.

³⁰ Tamtéž, s. 26.

³¹ GATES, David, c. d., s. 158.

španělský trůn. Portugalsko však zůstalo pod britskou kontrolou.³²

V létě roku 1809 se Arthur Wellesley pokusil o další útok směrem na Madrid. Po bitvě u Talavery se však musel stáhnout zpět do Portugalska na obrannou linii Tores Vedras poblíž Lisabonu. Tam se také podařilo roku 1810 zastavit útočící Francouze pod vedením maršálů Massény a Soult. Po úspěšné obraně mohl Wellington přejít do protiútoků. Roku 1811 byli Francouzi poraženi v bitvách u Fuentes de Oñoro a Albuery. Wellingtonovi se díky vítězství v bitvě u Salamanky podařilo obsadit prakticky celou jižní část Španělska. Vrcholem tažení pak byla bitva u Vittorie, jež se odehrála 21. června 1813.³³ S nastávajícím rokem 1814 se pak Britové rozhodli k útoku do samotné Francie.

Britská armáda během válek s Francouzskou republikou a později Napoleonovým císařstvím nikdy nečelila největší výzvě, francouzské invazi do Británie, té jí ušetřilo královské námořnictvo. Přesto během války na Pyrenejském poloostrově prokázala, díky umění „Železného vévody“, efektivně nasazovat síly, schopnost sehrát vítěznou partii s armádou napoleonské Francie. Jako správné se ukázaly i reformy provedené v letech 1783-1807, zejména zavedení nového pěchotního výcvikového reglementu, který jakkoli se jednalo o relikv frederikánské taktiky, umožňoval britským velitelům plně využít palebnou sílu pěchoty.

³² GATES, David, *c. d.*, s. 158.

³³ O jednotlivých bitvách války na Pyrenejském poloostrově viz WELLER, Jac, *Wellington in the Peninsula*, London 1999.

Druhá kapitola

Verbování, život v kasárnách a výcvik

2. 1. Verbování

Způsob získávání nových rekrutů vhodných ke službě v armádě se v Británii od přelomu 17. a 18. století příliš nezměnil a v jádru vypadal tak, jak ho na svém obraze *The Recruiting Sergeant* ztvárnil roku 1767 John Collet.³⁴

Armáda na území podléhajícím britskému panovníkovi verbovala na základě dobrovolného rozhodnutí poddaného. Kdo měl zájem, mohl se nechat naverbovat, ať byla jeho motivace jakákoli. Nabírání nových rekrutů probíhalo kontinuálně, avšak vždy, když se blížil nějaký válečný konflikt či jen armáda potřebovala doplnit stavy více, než bylo běžné, začaly se nejen na venkově, ale i ve městech objevovat tzv. *recruiting parties*.³⁵ Verbování se tu a tam, zejména když válka trvala dlouho nebo armáda nebyla na požadovaných stavech, jednoduše vymklo kontrole. To se stalo i na počátku válek s revoluční Francií. Verbiřské skupiny začaly soupeřit mezi sebou, zvyšovaly odměny rekrutům nad vládou stanovenou mez, případně jim onu „*bounty*“³⁶ dávaly najednou bez vyplacení symbolického „králova šilinku“ (*King's shilling*),³⁷ ignorovaly fyzické požadavky na rekruty,³⁸ případně používaly i poměrně drsné nátlakové metody. To vedlo k různým sociálním třenicím, jako se stalo v Londýně, kdy roku 1794 vypukly nepokoje právě kvůli odvodům.³⁹ Od poloviny 80. let 18. století začala,

³⁴ John Collet (1725 – 1780) malíř, žák krajináře George Lamberta (1700-1765). Navázal na styl Williama Hogartha (1697-1764), zejména pokud se týká poněkud sarkastických obrazů se sociální tematikou. Značná část jeho obrazů sloužila jako předlohy pro mědirytiny (WLLIAMSON, George, C., (ed.) LITT, D., *Brian's Dictionary of Painters and Engravers, Volume I. A-C*, London 1903).

Samotný obraz „*The Recruiting Sergeant*“ je z roku 1767. Hlavním tématem obrazu je scéna, která se odehrává před hostincem a kde budoucí rekrut v poněkud podroušeném stavu přijímá od verbíře „králův šilink“ a stává se tedy oficiálně vojákem. Obraz je součástí sbírek Hackney museum v Londýně (<http://museum.hackney.gov.uk/object3220> 28.2.1013).

³⁵ Jednalo se rekrutovací detachment toho kterého regimentu. V práci používám jak výraz *recruiting party*, tak český ekvivalent verbíři. viz dále.

³⁶ *Bounty* – jedná se o finanční obnos příslušející rekrutovi za to, že se se nechal naverbovat.

³⁷ Jednalo se o symbolický jeden šilink. Rekrut měl ještě 24 hodin na rozmyšlenou, pokud se rozhodl vstoupit do armády, byl mu vyplacen zbytek.

³⁸ Do roku 1812 byla požadovaná výška rekrutů pro řadové regimenty 5 stop a 5 palců (165cm), potom byla snížena na 5stop a 4 palce (162cm); rekrut měl mít samozřejmě v pořádku chrup a celkově slušnou tělesnou kondici.

³⁹ O reformách v britské armádě podrobněji viz GLOVER, Richard, *Peninsular Preparation; The Reform of the British Army 1795 -1809*, Cambridge 2008, dále viz GATES,

v rámci všeobecných reforem armády, které vedl vévoda z Yorku⁴⁰ a jež reagovaly především na prohranou válku v Americe, vycházel nařízení, jež měla za cíl zpřehlednit verbování do vojska. Definitivní úprava vstoupila v platnost 25. října 1806.⁴¹ Ta měla za cíl, stejně jako všechny ostatní, zjednodušit a zpřehlednit systém, jakým armáda získávala nové vojáky. A především vyřešila problém dohledu nad rekrutujícími „partami“.⁴²

Každá tato skupina vždy patřila k nějakému konkrétnímu regimentu, pro který verbovala. Měla dovoleno verbovat jen v daném vojenském okrese, většinou přímo tam, odkud regiment pocházel. Jejimi členy byli subalterní důstojník,⁴³ seržant, několik bubeníků (případně i pištců) a někdy i veteráni daného regimentu. Hudba tam byla pro zvýšení účinku a vyvolání zájmu okolí a dodávala také správnou vojáckou atmosféru. Veteráni případným zájemcům o vojenské řemeslo vyprávěli rozličné veselé či hrdinské historky, které měly povětšinou poněkud naivní a mladé uchazeče přesvědčit o výhodnosti a krásách vojenské služby pro britského krále.⁴⁴

Aby byla akce co nejúspěšnější, bývala podpořena značným množstvím alkoholu, který byl zdarma.⁴⁵

Okolo verbovací skupiny, která rozbila svůj „stan“ někde na návsi, v přístavu či ve městě na ulici před nějakou manufakturou či továrnou, se obvykle shromáždil dav místních lidí; situace tak připomínala čekání na zahájení představení nějaké kočovné herecké společnosti. Jednu z variant, jak verbování probíhalo, zmiňuje v pamětech Charles O'Neil: „Uprostřed plácku [před manufakturou na zpracování lnu – P. P.] stál krytý povoz ozdobený letáky s plamenným textem, který popisoval úspěchy britské armády na [Pyrenejském –

David, *The Transformation of the Army 1783-1815* in CHANDLER, G., David, BECKET, Ian, (eds.) *The Oxford History of British Army*, Oxford 2003, s. 132 – 160.

⁴⁰ Fridrich August se narodil v roce 1763 jako druhý syn Jiřího III. V roce 1784 obdržel titul vévody z Yorku a Albany. Ve svém životě dosáhl největších úspěchů jako reformátor britské armády. Roku 1791 se oženil s nejstarší dcerou pruského krále Fridricha Viléma II. Frederikou Šarlotou Pruskou. V letech 1793-94 vedl britskou expedici do Nizozemí. Vévoda z Yorku zemřel roku 1827 (GATES, David, c. d., s. 146-148).

⁴¹ War Office, *Regulations and Instructions for carrying on the Recruiting Service*, in *A Collection of Orders, Regulations, and Instructions, for The Army; on matters of finance and points of discipline immediately connected therewith*, London 1807, s. 274-301.

⁴² LINCH, Kevin, *Britain and Wellington's Army; Recruitment, Society and Tradition, 1807-15*, Leeds 2011, s. 84.

⁴³ Tj. nižší hodnost než kapitán.

⁴⁴ LINCH, Kevin, c. d., s. 83.

⁴⁵ CHAPPELL, Reid, *18th Century Highlanders*, London 1993, s. 8.

P. P.] poloostrově. Nahoře, na povozu, stál úhledně ustrojený voják, který s největším zanícením a upřímností hučel k různorodé skupině, jež stála pod ním a zpola obklopovala povoz. Hlasitě vyzýval a vyvolával, aby předstoupili ti, kteří chtějí nastoupit tak slavnou službu. To, co jsme slyšeli [O'Neil tam byl s přítelem – P. P.], téměř do puntíku naplnilo naše neoptimističtější očekávání. Začali jsme se nedočkavě, ale s jistými obtížemi prodírat davem. Důstojník nás hned zmerčil a vida naši nedočkavost zvolal: ‚Udělejte místo! Tudy jděte chlapci! Tak je to správně – dobří vojáci z vás budou, to vám zaručuju.‘ Samozřejmě, že v tu chvíli už na nás koukaly oči celého davu. Pokud jsme náhodou uvažovali o tom, že bychom přeci jen zmizeli, tak volání ‚Hurá novým vojákům!‘, které se začalo šířit davem, veškeré pochyby tohoto druhu zapudilo. A tak jsme se zapsali. Na otázku, jak dlouho chceme sloužit, jsme oba bez váhání odpověděli: ‚Doživotně!‘ ‚Doživotně, tak a jste vojáky jeho veličenstva.‘ Odpověděl důstojník. Každý z nás od něho dostal 18 guinejí a byl poslán do kasáren jako člen 8. pěšího pluku.“⁴⁶

Důvody, proč se (nejen) mladí muži nechávali naverbovat, byly různé. V první řadě: armáda skýtala jistoty, které na přelomu 18. a 19. století nebyly samozřejmostí – relativně pravidelné jídlo, stálý plat, ošacení a střecha nad hlavou. Nepochybně velkou roli, zejména u mladých, hrála touha po dobrodružství, snaha postavit se na vlastní nohy či jako v případě „Thomase“ prosté momentální rozhodnutí.⁴⁷

Nabízí se otázka, z jakých sociálních tříd pocházeli vojáci britské armády. Podle lorda Wellingtona byli britští vojáci „spodinou Země“.⁴⁸ Toto konstatování totiž není tak povýšenecké, jak by se mohlo na první pohled zdát, a zaslouží si bližší vysvětlení. Důvodem tohoto stavu byl systém verbování, který způsoboval, že se muži do armády hlásili především z existenčních důvodů, kdežto ve Francii systém konskripce postihoval všechny vrstvy a byl „férový“. Podle vévody z Wellingtonu byli britští vojáci „chlápci, kteří narukovali kvůli pití – to je prostý fakt – všichni se zapsali kvůli chlastu.“⁴⁹ V britské armádě byl nejčastější

⁴⁶ O'NEIL, Charles, *The Military Adventures of Charles O'Neil, who was a soldier on the army of lord Wellington during the memorable Peninsular war and the Continental campaigns from 1811 to 1815*, Worchester 1851, s. 18.

⁴⁷ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, *Journal of a soldier of 71st, or Glasgow Regiment, highland light infantry from 1806 to 1815*, Edinburgh 1819. s. 4 - 12.

⁴⁸ HENRY, Philip, *Notes of Conversations with the Duke of Wellington 1831-1851*, New York 1888, s. 14.

⁴⁹ Tamtéž s.14.

přestupek opilost a nejčastější trest „další dril navíc“⁵⁰ O souvislosti mezi narukováním a alkoholem Wellington dále dodává: „Muži často mluví o tom, že se nechali zapsat, protože mají vojenského ducha, zájem – a takové podobné věci – nic takového. Někteří se nechali zapsat, protože si udělali nemanželské dítě, někteří protože měli drobné přestupky, daleko nejvíc se jich nechalo zapsat kvůli pití, je vlastně zázrak, že jsme z nich dokázali udělat tak skvělé vojáky. Nikdy jsem ale nepoznal dobrého důstojníka, který by začal od píky – důvod je jasný – nebyl schopen přestat pít.“⁵¹

Přes všechny specifčnosti britské armády se však verbování a jeho hlavní atributy – alespoň právně teoretická dobrovolnost a to, že ho prakticky vykonávaly jednotlivé regimenty – nijak zvlášť nelišilo od stavu, který panoval ve velké většině kontinentální Evropy koncem 18. století. Naopak zcela zásadně se lišilo od toho, jak fungovalo verbování od vyhlášení *levée en masse* ve Francii⁵² a Rusku od reformy Petra I.⁵³ Potom, během napoleonských válek, téměř celá Evropa zavedla povinné odvody do vojska po francouzském vzoru. V praxi se tu tak opět projeví dva faktory tolik typické pro Británii: 1) Británie byla především maritimní velmocí a pozemní armáda byla až za námořnictvem (jakkoli v britské armádě koncem roku 1813 sloužilo kolem 250 000 mužů, z čehož 60 000 připadalo na Wellingtonovu armádu ve Španělsku⁵⁴) 2) značná konzervativnost, jejímž projevem bylo velmi pozdní zavádění moderních regulací či nových technologií (výjimku potvrzující pravidlo zde tvoří Schrapnellův granát a Congravovy rakety), je třeba však zdůraznit, že do značné míry se zde spíše než o konzervativnost jedná o odlesk důrazu na námořnictvo.

2. 2. Život v kasárnách

Ještě než přejdu k samotnému tématu kapitoly, považuji za nutné seznámit čtenáře s britským mincovním systémem. Nejmenší mincí byla čtvrtpeny

⁵⁰ HENRY, Philip c. d., s. 18

⁵¹ Tamtéž, s. 18.

⁵² Vyhlášeno konventem 23. srpna 1793. Obecně vzato se jednalo o vyhlášení všeobecné branné povinnosti. V konsekvencích francouzské revoluce pak i mobilizaci národa jako takového. Podrobněji viz SCHAMA, Simon, *Občané* Praha 2004, s. 777-779.

⁵³ Petr I. zavedl roku 1705 systém povinných odvodů o kvótě 3 rekrutů na 1000 obyvatel, respektive na 20 hospodářství připadal jeden rekrut. Odvody se týkaly rolníků a tzv. *posadských* lidí. Podle Richarda Pipesa je možné považovat petrovské Rusko za první zemi, kde byla zavedena povinná vojenská služba (PIPES, Richard, *Rusko za sterého režimu*, Praha 2004, s. 155-156).

⁵⁴ GATES, David, c. d., s. 139.

(*farthing*). Dvě čtvrtpeny tvořily půpenci (*halfpenny*), čtyři potom jednu penci. Z 12 pencí se skládal šilink (*shiling*). Pět šilinků tvořilo jednu korunu (*crown*). Čtyři koruny, nebo 20 šilinků tvořilo jednu libru (*pound*). Guinea se skládala z 21 šilinků.⁵⁵

Když se tedy králův poddaný stal královým vojákem, což bylo symbolicky vyjádřeno tím, že přijal tzv. „králův šilink“ od člena verbovací skupiny, byl poslán do kasáren regimentu; byl-li regiment ve větší vzdálenosti od své domovské báze, zůstal nový voják s verbíři, případně v dočasných ubikacích. Dočasný „kvartýr“ se vyznačoval velmi spartánskými podmínkami i na poměry raného 19. století; první noc poté, co se stali vojáky, nováčkům na klidu rozhodně nepřidala.⁵⁶

Když se vojáci dostali na místo stálého ubytování, dostali, nebo byli nuceni si koupit „dvě košile, dva páry punčoch, tácek, vidličku a nůž a několik dalších věcí, jejichž celková hodnota příliš nepřesáhla jednu guineu. Uniforma regimentu byla pro nás připravena u našeho důstojníka.“⁵⁷

Jaké vlastně byly životní podmínky vojáků ve stálých kasárnách a co se považovalo za výhody vojenského řemesla? U řadových regimentů byla situace následující: plat vojáka byl jeden šilink za den, sedm za týden a 18 liber a pět šilinků za rok.⁵⁸ Pokud byl v „poli“, byl placen navíc šesti pencemi za den, z nichž čtyři však dával *innkeeperovi* (regimentovému hostinskému), který z nich měl zajistit tři jídla. Když byl voják ve stálém kvartýru, plukovní hostinský dostával na stravu dvě pence za den, za předpokladu, že vojákovi zajistil postel, pět pint malého piva nebo cidru, dále sůl, ocet, palivo a kuchyňské nádobí; pokud však

⁵⁵ CUHAJ, George, S., MICHAEL (eds.), Thomas, *Standart Catalog of World Coins 1701-1800; 5th Edition*, Iola 2010, s. 629.

⁵⁶ „Místnost, kde jsme spali, byla obdélníková a neobyčejně velká. Byly tam ubytovány tři kompanie, každá po stu mužích. Jednalo se především o dobrovolníky. Spousta z nich byli Irové, víc bylo Angličanů, jen pár Velšanů a celé to bylo doplněné o několik Skotů. Většina z nich, a to bylo jediné, co je spojovalo, strašně chlastala. Někteří byli neuvěřitelně veselí, jiní se chovali přesně obráceně a nic než bitka je nemohlo uspokojit. Když už nebyli schopní srozumitelné mluvy, začali s rouhačskými, ironickými nebo naopak zahořklými výkřiky, které se rozléhaly po celé budově. Dohromady ta kakofonie výkřiků zněla jako žebrání na všechny způsoby. Do té doby jsem nikdy nic podobného nezažil ani nečetl, bylo to jako zmatení jazyků v Babylonu. Nikdy nebudu schopen vymazat tuto noc z paměti“ (ANONYM, *Memoirs of a Sergeant late in the Forty-third light infantry Regiment, previously to and during The Peninsular War; including an Account to the protestant religion*, London 1835, s. 14).

⁵⁷ O'NEIL, Charles, c. d., s. 18.

⁵⁸ *Answers to Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry*, in PHILIPS, Richard, *The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Vlumues. Vol I.*, London 1804, s. 487.

voják získal povolení od velícího důstojníka, mohl si zajistit vlastní ubytování, na což dostával dvě pence denně. Pokud voják bydlel v kasárnách, měl nárok na postel, uhlí, svíčky pět pint malého piva a kuchyňské náčiní. V táboře měl nárok, kromě piva, na chleba za sníženou cenu, dále finanční příspěvek, který odpovídal dvěma pencím za den v kvartýru.⁵⁹ Lze říci, že plat vojáků byl celkově nedobrý – pro srovnání - v roce 1806 si dělník v docích vydělal týdně 28 šilinků.⁶⁰

Strava rozhodně nebyla pestrá. Za nejvhodnější maso pro vojáky bylo pokládáno hovězí a skopové. Pokud jde o úpravu masa, nejběžnější byl hustý vývar či polévka, která se konzumovala s ovesnou kaší nebo brambory. Kvalita masa měla být co nejlepší, ale pokud voják nebydlel ve vlastním, neměl prakticky šanci získat ty nejlepší „kusy.“ V kasárnách se to řešilo tak, že se kráva či ovce rozporcovala na přibližně stejné části a ty si jednotlivé „jidelny“⁶¹ nafasovaly. Zelenina se používala taková, která byla dostupná, nejčastěji se jednalo o zelí, běžný byl také hrášek a fazole.⁶²

Nemalá část mužů se nechala odvést do armády kvůli finanční situaci a jistotě živobytí, byť poněkud pochybné. Pokud byl voják svobodný, v podstatě neměl mít problém vyjít s penězi. Na snídani, jež se skládala z mléka, čaje (případně salepu), másla a chleba (ten však voják dostal od regimentu), se počítal výdaj kolem dvou pencí. Na oběd, který se měl skládat z půl libry masa, buď hovězího, či skopového, zeleniny a soli, se počítal výdaj kolem tří a čtvrt pence. Večeře, jež nebyla vždy pravidlem, bývala obvykle stejná jako snídaneč, chleba na den nad normu danou předpisem stál jednu a čtvrt pence.⁶³

Jiná situace nastala, pokud měl voják živit manželku a děti. I dobové prameny se shodují, že měl-li, například, tři děti, ze svého žoldu je prostě uživit nemohl.⁶⁴ Jen denní výdaje na snídani, oběd a večeři dosahovaly 1 šilinku a 4 a 3/4 pence. Avšak pokud manželka byla aktivní a podnikavá, dobové prameny

⁵⁹ *Answers to Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry*, in PHILIPS, Richard, *The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes. Vol I.*, London 1804, s. 487.

⁶⁰ GATES, David, c. d., s. 137.

⁶¹ Jedná se o tzv. „messis“ kantýny či jidelny, zároveň jde o správní jednotku regimentu.

⁶² *Answers to Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry*. In: PHILIPS, Richard *The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes. Vol I.*, London 1804, s. 487.

⁶³ Tamtéž, s. 489.

⁶⁴ Tamtéž, s. 489.

konstatují, že si rodina mohla žít docela dobře.⁶⁵

Jak už vyplývá z předešlého odstavce, vojáci se mohli ženit. Manželství bylo u vojáků spíše trpěno a počet manželek vojáků v kompanii neměl být větší než tři nebo čtyři. Vzhledem k tomu, že většinou pracovaly u regimentu jako pradleny, bylo toto číslo považováno za dostatečné. Pokud jich bylo víc, považovali je velitelé spíše za břemeno, výjimkou bylo, pokud měla kompanie plné stavy, pak manželek respektive ženatých vojáků mohlo být až pět. Zbývá doplnit, že rodiny vojáků, pokud byl manžel pryč, měly nárok na příspěvek – 1 šilink a šesti pencí týdně manželce a na každé dítě.⁶⁶

Vojáci se velmi často ocitali na hraně existenčního minima, na druhou stranu je třeba zdůraznit, že právě armáda se zřejmě stala pro značnou část z nich poslední šancí na záchranu před upadnutím do chudoby.

2. 3. Výcvik

Výcvik měl připravit vojáky k boji. Tato povšechná fráze má různé vnitřní významy podle doby, jíž se týká. Základem výcviku pěšáka (a nejen jeho) byl ve všech evropských armádách na přelomu 18. a 19. století dril. Voják měl v zásadě umět tři základní věci: pochodovat pořadovým krokem, nabíjet a i jinak bezpečně obsluhovat zbraň a střílet. Výcvik samozřejmě vycházel z bojových zkušeností a z nich vyplývajících způsobu boje v té které době.

Převládající taktickou doktrínou na bojišti byla tzv. lineární taktika. Ta během napoleonských válek dosáhla vrcholné formy. Hlavní metodou boje pěchoty byla palba. Sřetný boj za použití bajonetů byl považován za druhotný, v zásadě riskantní, velmi často neefektivní a v řádných bitvách k němu docházelo minimálně.⁶⁷

Základním dokumentem, podle něhož britská pěchota cvičila a bojovala od konce 18. až do počátku třicátých let 19. století, byly *Rules and Regulations for the Formations, Field-Exercise and Movements, of His Majesty's Forces*,

⁶⁵ *Answers to Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry.* In: PHILIPS, Richard *The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes.* Vol I., London 1804, s 487.

⁶⁶ Tamtéž, s. 489. Zde je třeba podotknout, že možnost přeposílání peněz manželce byla možná jen u miličních jednotek – tj. u anglické domobrany, řadové pluky tuto možnost neměly.

⁶⁷ STOCQUELER, J., H., *The British Soldier: an anecdotal history history of British Army from earliest formation to the present time*, London 1857, s. 132.

sestavené skotským plukovníkem a pozdějším polním maršálem sirem Davidem Dundasem, poprvé vydané v roce 1792.⁶⁸ Reglement byl rozdělen na čtyři části. První část pojednávala o „výcviku či instrukcích rekruta“.⁶⁹ Druhá část se zabývala fungováním čety a roty v rámci batalionu, třetí samotným batalionem, čtvrtá rozpracovávala tzv. evoluce linie, tj. fungování batalionů ve větších celcích.⁷⁰

Po instruktorech, jimž byl výcvik nováčků svěřen a za který zodpovídali, se požadovala „nepolevující vytrvalost a přesná znalost každé části výuky, jasné a stručné instruování... [Instruktor – P. P.] musí počítat s i horšími schopnostmi rekrutů; musí být trpělivý, nebýt přehnaně puntičkářský, nesmí mu scházet dobrá vůle. Rychlost není tím nejdůležitějším, ta je pouze výsledek dlouhodobé praxe.“⁷¹

Vzdělávání rekruta mělo být postupné; v každém případě měl plně zvládnout jednu věc, než se bude učit další. Než nováček získal potřebnou praxi, mohl být do po něm požadovaných pozic jednotlivých částí těla „naskládán“ instruktorem. Pokud byl již zběhlejší, předpokládalo se, že bude schopen povely vykonávat jen podle názorného příkladu, bez toho, že by se ho kdokoli dotýkal. Rekruti dále neměli být zbytečně dlouho nuceni ke cvičení stále jednoho povelu nebo jeho tempa. Pořadové cvičení mělo být promícháno s nacvičováním „kvérgrifů“.⁷² Jedna věc byla obecná doporučení, reálná praxe však byla, zdá se, jiná.

„Thomas,“ voják 71st Highland light infantry (Glasgow Highland) nepocházel z běžné sociální vrstvy, z níž se vojáci rekrutovali. Byl herec, relativně vzdělaný, vyznáním metodista. Tak jako ostatní, kteří neměli přímou zkušenost, nevěděl, jak to v armádě funguje. O podmínkách během výcviku napsal: „Vyhnali

⁶⁸ Sir David (1735-1820) napsal a vydal pojednání *Principles of Military Movements chiefly applied to Infantry* roku 1788. V roce 1792 byl tento spis, navzdory kritice, přijat britskou armádou pod názvem *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*. O peripetiích zavádění nového výcvikového reglementu pak podrobněji viz GLOVER, Richard, *Peninsular preparation; The Reform of the British Army 1795-1809*, Cambridge 2008, s. 118-121.

⁶⁹ Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1794, s. XI.

⁷⁰ Tamtéž, s. XII.

⁷¹ Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1794, s. 1.

⁷² Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1794, s. 2.

mne z postele každé ráno v pět hodin, abych se oblékl a připravil na execírku; potom tři hodiny drilu doprovázeného bezcitnou přísností, často jsem byl za chyby jiných mlácen seržantem. Já, který jsem doma nebyl nikdy bit. Já, který nikdy nepoznal únavu, jsem únavou omdlával. Toto jsem si říkal nahlas pokaždé, když jsem si vzpomněl na to, jak jsem se nechal odvést.⁷³ Podobně se v pamětech vyjádřil i Charles O'Neil, voják 8th *Regiment of Foot*. „Dril, kterému jsme byli vystaveni, byl velmi únavný, zejména pro nás, kteří jsme na něco takového nebyli zvyklí.“⁷⁴ O tvrdosti výcviku se zmiňuje i již zmíněný anonymní seržant 43rd *Regiment of Foot*. „Výcvik u regimentu byl opravdu tvrdý,“ ale zároveň dodává, že jím prošel bez obtíží.⁷⁵

První věc, kterou se nováček musel naučit, bylo jak správně stát.⁷⁶ Pokud se to naučil, následovaly povely prováděné na místě. Vpravo v bok, vlevo v bok, čelem vzad – jak na pravou tak levou stranu. Když to zvládl, učil se pochodovat. Nejprve 75, pak 108 a nakonec 120 kroků za minutu. První bylo standardní tempo, druhé zrychlený pochod⁷⁷ a poslední, v originále nazývaný „*Quickest step*“ nebo „*Wheeling step*“ se používal k obrátům za pochodu. Standardní délka kroku byla od paty k patě 30 palců.⁷⁸ Voják musel za pochodu udržovat pozici těla

⁷³ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“ c. d., s. 15.

⁷⁴ O'NEIL, Charles, c. d., s. 19.

⁷⁵ ANONYM, *Memoirs of a Sergeant late in the Forty-third light infantry Regiment, previously to and during The Peninsular War; including an Account to the protestant religion*, London 1835, s. 13.

⁷⁶ „Pravoúhlost mezi rameny a tělem je prvním a hlavním principem postoje vojáka. Paty musí být na stejné úrovni a sražený k sobě. Kolena rovná, ale neztuhlá. Špičky chodidel lehce vytočené tak, aby úhel svíraný chodidly byl okolo 60 stupňů. Paže by měly volně viset podél těla, dlaně a malíček by se měly dotýkat stehna; palce se dotýkají švů na kalhotách. Lokty a ramena jsou držena zpátky; břicho zatažené, hrudník vypnutý, avšak bez nucení; tělo vzpřímené a lehce nakloněné dopředu tak, aby váha spočívala především na přední části chodidla (Britský reglement neuvádí, proč tomu má být právě tak, důvod však můžeme vzít analogicky z francouzského „*Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie*“ z prvního srpna 1791, s. 13 – 16.. Pokud jde o vychýlení horní části trupu dopředu, jako důvod je uváděno, že „nováčci jsou běžně uvyklí dělat přesný opak, chtějí li stát zpříma, vystrkují břicho, prohýbají se v kříži a ramena tlačí dozadu, což je nevhodné zejména při pochodu. Návyk vychylovat horní část trupu dopředu je tak důležitý, že instruktor musí v začátcích i trochu přehánět, zejména v případě mužů, kteří mají sklony k opaku“. Analogicky můžeme odůvodnit i potřebu držet ramena vzadu. „Kdyby totiž měl voják ramena dopředu a záda ohnutá, což je běžný zlozvyk venkovanů, nemohl by se ani vyrovnat, ani ovládat přesně svou zbraň. Hlava vzpřímeně, bez naklánění vpravo či vlevo“(*Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1794, s. 3).

Jakkoli se může zdát, že výše uvedený popis „toho jak rovně stát“ je až příliš komplikovaný, má svůj logický důvod. Z postoje vojáka vychází všechny ostatní pohyby, s kterými manuál počítá - chůze, nabíjení zbraně i střelba.

⁷⁷ *Quick step* v originále.

⁷⁸ Adujutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise*

tak, jak byla předepsána v sekci I. Reglement dále uvádí, že „paže jsou bez ztuhlosti svěšeny podél těla a neměly by se klepat. Voják se nesmí hrbít, stejně jako se zaklánět. Tělo musí být drženo zpříma a trochu nakloněno kupředu. (...) Noha má být natažená, ale neztuhlá. Chodidlo je mírně sklopeno – tak, aby při pohledu zepředu nebyla vidět podrážka a drženo pokud možno co nejnižší nad terénem. Hlava je držena zpříma. Oči nesmí být klopeny dolů. Chodidlo musí naráz dopadnout celou plochou na zem.“⁷⁹

Když se voják naučil pochodovat, provádět obraty na místě a za pochodu, přistoupilo se k ovládnutí zbraně. Výcvik probíhal jak individuálně, tak v menších skupinách, později i v rámci čet nebo rot.⁸⁰ V zásadě nejdůležitějším sledem pohybů, který se vojáci se zbraní - křesadlovou mušketou učili, bylo nabíjení. To si vzhledem k důležitosti jemu přikládáné zaslouží větší rozepsání. Ještě předtím však považují za nutné alespoň krátce se zmínit o samotné zbraně britských pěšáků.

Tou byla mušketa familiárně nazývaná „*Brown Bess*“. Ve výzbroji bylo několik vzájemně lehce odlišných modelů. Především „*Short land musket*“, „*India Pattern musket*“ a „*New Land Pattern Light Infantry Musket*“. Jednalo se o zbraň s hlavní s hladkým vývrtem ráže 19,05mm. Puška sama o sobě měla délku 140cm. Samotná hlaveň pak měřila 99cm⁸¹. K pušce patřil také tulejový bajonet se 43cm dlouhou čepelí. Puška s nasazeným bajonetem vážila něco přes 5 kilogramů.⁸²

Pokud budeme vycházet přímo z *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his majesty's forces for the use of the non-commissioned officers of the british army*, byl postup následující. Instruktor nejprve odvelel několik základních „kvérgrifů“ a následovalo procvičení palby.

Po vypálení několika „imaginárních“ salv, k těm se používala místo křesacího kamene jeho dřevěná náhražka – předešlo se tak zbytečnému opotřebení

nad Movements, of His Majesty's Forces, London 1794, s. 7.

⁷⁹ Tamtéž s. 7.

⁸⁰ Adujutant general's Office *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his majesty's forces for the use of the non-commissioned officers of the british army*. London 1807, s. 24 -29.

⁸¹ Údaje platí pro *New Land Pattern Light Infantry Musket* zavedenou v roce 1804.

⁸² BAILEY, De Witt, *Small Arms of the British Forces in America 1664 – 1815*, Woonsocket 2009, str. 46-47.

ocílky, se přešlo k samotnému nabíjení. To spočívalo ve sledu devatenácti pohybů. Jelikož puška byla ve stavu „po výstřelu“, voják na povel „*Load!*“ přenesl pušku do pozice k podsypání pánvičky a kohout zámku natáhl do první polohy. Následoval povel „*Handel Cartridge!*“ Voják sáhl pravou rukou do patronašky pro papírovou patronu a přiložil si ji k ústům a část papíru, která patronu uzavírá, ukousl. Na to instruktor zavelel „*Prime!*“ Voják nasypal prach na pánvičku a přiklopil ocílku, čímž pánvičku uzavřel. Na povel „*Cast About!*“ nebo pro větší stručnost, jak uvádí manuál, jen „*Bout!*“ voják přenesl pušku na levou stranu a zároveň ji spustil podél těla, pažbou o něco za sebe. Pak do hlavně nasypal prach, za nímž následovaly „*papír a střela*“. Dalším povellem bylo „*Draw Ramrods!*“ Voják vytáhl nabiják, otočil ho o 180 stupňů a zasunul ho do poloviny hlavně. „*Ram down Cartidge!*“, byl povel, který následoval hned vzápětí a na nějž voják patronu dorazil. Pak už proběhly jen dva povely. „*Return Ramrods!*“ a „*Shoulder Arms!*“ Na první povel voják vrátil nabiják na místo pod hlavní pušky. Na druhý si dal pušku na rameno.⁸³ V bitvě se samozřejmě nevelel každý povel nabíjecí „procedury“, ale proběhlo volné nabíjení jen na jeden povel. Neustálé drilování nabíjení mělo pokud možno maximálně zmechanizovat všechny pohyby s ním související. Především mělo zvýšit rychlost a přesnost prováděných pohybů a v neposlední řadě zlepšit bezpečnost ovládní zbraně.

Nabízí se otázka, jak moc uměli, či spíš se učili, tehdejší vojáci střílet. Alespoň částečnou odpověď na ni můžeme nalézt v nařízení z roku 1811, které se zabývá počtem munice, která má být každoročně vydána k výcviku. V nařízení se dočteme, že voják řadové pěchoty a milice měl na jarní střelby, resp. do 25. března nafasovat 20 patron ostrých, 40 slepých a dva křesací kameny. Na stejné období dostal voják lehké pěchoty 30 patron ostrých, 40 slepých a taktéž dva křesací kameny. Na podzimní střelby, respektive do 29. září měli vojáci řadových regimentů dostat 10 patron ostrých, 20 slepých a jeden křesací kámen. Vojáci lehké pěchoty pak měli obdržet 20 patron ostrých, 20 slepých a jeden kámen. Příslušníci Rifle Corps, tedy na tehdejší poměry elitní střelci, měli obdržet na jeden rok 60 ostrých patron a tři křesací kameny s tím, že 2/3 přidělu vystřelí na

⁸³ Adjutant General's Office, *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his majesty's forces for the use of the non-commissioned officers of the british army*. London 1807, str. 30 - 32.

jaře a zbytek na podzim.⁸⁴

Britská armáda, stejně jako jakákoliv jiná evropská armáda té doby, se příliš nezabývala výcvikem střelby na cíl – samozřejmě kromě jednotek k tomu účelu zřízených. Důvod můžeme nalézt především v tom, že tehdejší doktrína spíše než na přesnost kladla váhu na obecnou palebnou převahu, která byla vyjádřena schopností vyhrát na nepřítele co největší množství střel.⁸⁵

Jedinými jednotkami, kde se střelba na bodový cíl soustavně praktikovala, byly právě jednotky Rifles. O konkrétním způsobu a zásadách provádění výcviku hovoří *Regulations for the exercise of riflemen and light infantry; and instructions for their conduct in the field.*⁸⁶

Posledním tématem z hlediska důležitosti výcviku je boj bajonetem. Ani obecný manuál *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, ani manuál *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his majesty's forces for the use of the non-commissioned officers of the british army* určený pro poddůstojníky se boji bajonetem prakticky nevěnuje. Pouze je zde rozepsáno několik povelů obecného použití a základní pozice při útoku. Britská

⁸⁴ Adjutant General's Office *Statement of Annual Proportions of Ammunition allowed for the Exercise and Practice of Regiments of Cavalry, Infantry, Militia, and Rifle Corps*. In: *Regulations and Orders for the Army*, London 1811, s. 71.

⁸⁵ Důraz na objem střelby namísto přesnosti byl dán především relativně malou přesností mušket, potažmo používané munice. Ta byla způsobena tím, že v zájmu snazšího a rychlejšího nabíjení byla střela výrazně menší než průměr hlavně. V britské armádě se používala střela o průměru 0,67 palce, kdežto hlaveň měla ráži 0,75 palce. O munici podrobněji: BAILEY, De Witt v *Small Arms of the British Forces in America 1664 – 1815*, Woonsocket 2009 na s. 245 – 254.

⁸⁶ „Při střelbě na cíl bude zařízeno, že terč bude mít 5 stop v průměru; kdyby byl menší, nezkušený rekrut by ho nezasahoval tak často, jak by rostlo jeho zoufalství ve snaze ho zasáhnout; to, aby se člověk stal odborníkem, vyžaduje, aby našel povzbuzení a dokonce pobavení v tomto výcviku. Další nevýhodou by bylo, že střelec by se nemohl seznámit s vlastnostmi své pušky a také by nemohl zjistit, zda střílí moc vpravo či vlevo, zatímco terč správné velikosti s namalovanými soustřednými kruhy se stane snadno zasažitelný a střelec uvidí chybu, kterou udělal, a naučí se ji opravit. Rekrut se musí nejprve naučit střílet na cíl bez opory, protože pokud by si zvyknul od začátku střílet s oporou, nebude schopen střílet na jistotu, nebude-li ji mít, ačkoli se tento způsob na první pohled může zdát obtížný, pravidelným cvičením bude shledán snadným; rekrut by měl začít střílet na vzdálenost 50 yardů, kterážto bude postupně zvyšována na 300 yardů.

Střelec musí být seznámen s funkcí mířidel a mušky své zbraně; musí se naučit používat flaster [tukem napuštěný kousek kůže nebo plátna – P. P.] při nabíjení samostatně střely, a musí vědět jakou silou ji zatlačit na dno hlavně a dorazit na prach, aniž by střelu poškodil; po každé ráně, která zasáhne terč, musí střelec zkontrolovat, kam zasáhl, zda moc nahore, moc dole nebo moc vlevo či vpravo, a samostatně chybu napravit. Důstojníci dohlédnou, aby se během tohoto cvičení každý muž naučil správně nabíjet svoji zbraň. Pokud bude nějaká zbraň při výcviku poškozena, bude to zaznamenáno a tato bude opravena. Rifleman musí být dále cvičen ve střílení a nabíjení vleže“ (http://www.austerlitz.org/predpis-strelby-na-terc-pro-britske-rifles_a1673, originál pak *Regulations for the exercise of riflemen and light infantry; and instructions for their conduct in the field*. London 1803 s. 13-14).

ani žádná jiná armáda této doby nic jako šerm bajonetem necvičila. Obecný úzus byl ten, že je to v zásadě nepotřebné vzhledem k jasné nadřazenosti palby a manévru v řádných bitvách a také k tomu, že sevřené řady pěchoty nějaký šerm zkrátka neumožňují. Dále neexistoval povel pro provedení „výpadu bajonetem“. K tomuto se vztahuje jeden poněkud starší komentář. „Nedáváme žádný povel pro výpad bajonetem, tento pohyb je natolik přirozený, že v boji je prakticky vyloučené, že nebude proveden správně.“⁸⁷

Obecně vzato, výcviková nařízení reflektovala reálný stav na bojišti. Velmi konkrétním a věrným popisem toho, co se na bojištích odehrávalo, je zmínka napsaná v jedné z prací Antoina Henri barona de Jomini, který k dokonaným bajonetovým útokům poznamenal: „Ve válce, (v řádné bitvě - P. P.) jsem neviděl nic jako střetný boj pěchoty, zato jsem viděl, jak se bataliony zastavily, rozvinuly se a začaly pálit po pelotonech, následně pokračovaly v palbě po zástupech. Viděl jsem, jak prapory v kolonách postupovaly proti nepříteli, který ustoupil, aniž by vypálil ránu, či pokračoval v palbě a tyto útočící kolony zneškodnil dříve, než došlo ke kontaktu. Velmi vzácně jsem viděl něco jako *meleé* pěchoty - to když boj probíhal ve vesnicích.“⁸⁸

Výcvik, kterým prošli vojáci sloužící v britské armádě, se prakticky nijak nelišil od toho, kterým procházeli vojáci armád v kontinentální Evropě. Od roku 1792 britská pěchota manévrovala podle podobných zásad jako francouzská. V roce 1807, v předvečer vypuknutí nového konfliktu, už měla armáda za sebou téměř kompletní reformy a byla připravena k přímému nasazení na kontinentě.

⁸⁷ WIDHAM, William, *A Plan of Discipline, composed for the Use of the Militia of the County of Norfolk*, London 1759, s. 12.

⁸⁸ JOMINI, Henri, Antoine de, *Summary of the Art of War; or, a New Analytical Compend of The Principal combinations of strategy, of Grand Tactics and of Military Policy*, New York 1854.

Třetí kapitola

Armáda v pohybu; pochody, táboření, hygiena a nemoci

3. 1. Pochody

Carl von Clausewitz definoval pochod jako nástroj, „s jehož pomocí strategie rozvrhuje své účinné principy.“⁸⁹ Pochod byl díky tomu jednou z nejčastějších činností, kterou armády prováděly. Otázka zní, co si pod tímto termínem lze představit, a jak vůbec vypadal takový přesun britské pěchoty v době války na Pyrenejském poloostrově.

Základní formací, při které probíhal přesun a pokud nebylo rozhodnuto jinak, byla tzv. cestovní kolona (*column of route*). Tato kolona byla formována po divizích batalionu a byla základem pro přesuny na velké vzdálenosti, mohla být však stejně využita jako základ pro evoluce či manévry. Čelo kolony nesmělo mít na šířku nikdy méně než 6 zástupů, pokud se používal třířad, a 4 zástupy, pokud se používal dvouřad. Maximální šíře čela kolony neměla překročit 16 zástupů v trojřadu, respektive 18 zástupů v dvouřadu.⁹⁰

Délka kolony měla být stejná jako šíře čela batalionu zformovaného v bitevní sestavě, tj. v linii. Pokud by terén nedovoloval toto uspořádání – například les nebo různé úzké stezky či průchody, pochodovalo se tzv. po zástupech, tj. bočním pochodem.⁹¹

Běžné cestovní tempo bylo 75 kroků za minutu, nebo téměř 2,5 míle za hodinu (cca 4km/h). Vojáci v takovém případě nemuseli dodržovat pořadový krok, zbraně nesli volným způsobem. Rozchody mezi řady se zvětšily o 1 nebo 2 stopy. Mezery mezi divizemi batalionu zůstaly stejné.⁹²

Neméně důležité bylo, aby pohyb zůstal pokud možno rovnoměrný, bez ohledu na terén. Pokud by vedoucí jednotka zrychlovala či zpomalovala, narušovala by stejnoměrnost pohybu a neustálé dorovnávání mezer mezi jednotkami by pak vojáky unavovalo. Při pohybu z kopce se nemělo zrychlovat, do kopce zpomalovat. Vojáci se neměli vyhýbat blátu nebo loužím, které byly na

⁸⁹ CLAUSEWITZ, Carl von, *O Válce*, Praha 2008, s. 80.

⁹⁰ Adujutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1798, s. 368.

⁹¹ Tamtéž s. 369.

⁹² Tamtéž s. 369.

cestě, aby nenarušovaly sestavu. Šéfové čet, pokud jeli na koni, zůstávali na křídle jednotky a měli dohlížet na dodržování správných vzdáleností mezi divizemi.⁹³

Vzdálenost, kterou pěchota urazila, neměla překročit 9⁹⁴ nebo 10⁹⁵ mil denně – to byla vzdálenost poměrně běžně používaná po celé 18. století.⁹⁶ Nebylo ale výjimkou, že vojáci museli pochodovat 14, 16, či 18 mil.⁹⁷ Délka pochodů se řídila především aktuální potřebou. O’Neil ve svých pamětech zmiňuje patnáctihodinový pochod, který absolvoval téměř bez zastávky.⁹⁸ Podobný zážitek si odnesl voják z *Rifle Brigade* George Simmons, když jeho jednotka spěchala, aby se připojila ke zbytku armády před bitvou u Talavery: „Brzy ráno jsme vyrazili do Calzady, kam došel i rozkaz od Sira Arthura Welleselye: Měli jsme se co nejdříve připojit k hlavní armádě. Brigáda, po krátkém odpočinku vyrazila do Oropesa, kde se zastavila na 4 hodiny, aby se mohlo uvařit jídlo. Pochodovali jsme pod spalujícím sluncem. (...) Opět jsme šli celou noc po písčitých cestách a brzy ráno jsme se objevili nad bojištěm u Talavera de la Reyna. Za noc jsme ušli 30 mil⁹⁹. Celkově pak 62 mil¹⁰⁰ za 26 hodin.“¹⁰¹

Pochody byly náročné už jen samy o sobě. Každý pěšák nesl, podle Wellingtona, výstroj o hmotnosti mezi 50 a 60 librami¹⁰² Pokud se k tomu přidala nepřízeň počasí, bylo to jen a jen horší. Joseph Donaldson, seržant 94th *Scots Brigade*, ve svých pamětech napsal: „Pršelo stále silněji a my jsme stáli v hloučcích a třáslí se chladem. Nakonec přišel rozkaz, že máme pochodovat do Torres Vedras; pochod - ale jaký, nikdy před tím, ani potom jsem nic horšího neviděl. Navíc jsme tu byli nováčky a ještě jsme si na počasí nezvykli. (...) Zem byla jílovitá, a jak na ní pršelo, začala čím dál víc připomínat ptačí lep. Při každém kroku nám nohy uvízly v blátě. Boty, které jsme nosili, byly už rozedrané a na noze nedržely, a tak spouště z nás v tom blátě zůstaly. Někdo šel nakonec

⁹³ Adujutant general’s Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty’s Forces*, London 1798, s. 369-370.

⁹⁴ ANNESLEY, James, *Researches into the Causes, Nature, and Treatment of the more prevalent Diseases of India and of warm Climates generally; Second Edition*, London 1841, s. 602.

⁹⁵ O’NEIL, Charles, c. d., s. 31.

⁹⁶ VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský; Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001, s. 219.

⁹⁷ ANNESLEY, James, c. d., s. 602.

⁹⁸ O’NEIL, Charles, c. d., s. 127.

⁹⁹ 48.6km.

¹⁰⁰ 100km.

¹⁰¹ VERNER, Willoughby, (ed.), SIMMONS, Geroge, c. d., s. 21.

¹⁰² Tj. mezi 22,6 a 27kg.

naboso, někteří šli jen v kamaších, někdo jen s jednou nasazenou botou. Viděl jsem pár chlapů, kteří si boty nesli v rukách. Byli jsme promočení až na kost a vypadali tuze uboze. Důstojníci na tom nebyli o nic lépe.¹⁰³

Vojáci neměli prakticky žádnou možnost jak se chránit před deštěm. Soukenná uniforma jim v tom také příliš nepomáhala. Pokud už promokla, nasákla se a trvalo dlouho, než uschnula. Pláště napuštěné nějakým tukem, které občas důstojníci nosili, prakticky nepřipadaly v úvahu kvůli své ceně a hmotnosti. „Když jsme byli na (Pyrenejském - P. P) Poloostrově, vojáci deštěm velmi trpěli; pro vojáky je máloco nepříjemnější než mokrá uniforma. Věřím, že nejvíc podlomilo zdraví to první promoknutí. Často jsem se podívoval, že se proti dešti nemáme jak chránit. Důstojníci nosili pršipláště napuštěné tukem, které je chránili před deštěm. Taková věc by však pro obyčejné vojáky byla stejně tak drahá jako těžká a při přesunech by překážela, ale asi by zachránila spoustu životů.“¹⁰⁴

Nepřízní počasí a délkou pochodů netrpěli jen vojáci, ale i jejich výstroj, zejména boty. Ty byly velmi často nekvalitní a nebylo výjimkou, že „se rozpadly na cáry po týdnu nošení.“¹⁰⁵ Stejně tak je zmiňováno, že boty nevydržely ani jednodenní pochod.¹⁰⁶

Hlavně mušket nebyly nijak povrchově ošetřeny. Díky tomu měly tendenci k poměrně rychlé povrchové korozi. Bylo nutné je pokud možno po každém dni čistit. To se provádělo pomocí cihlového prachu, který sloužil jako abrazivo, kusu látky a oleje.¹⁰⁷

Stejně nebo horší problémy pak mělo i dělostřelectvo a trén, který s sebou britská armáda brala. Ať už se jednalo o děla přiřazená k batalionu, jejichž kolesnám se na špatných, kamenitých cestách lámala kola, či zapadala do bláta, nebo vozy, které nakonec byly prostě opuštěny a zničeny, jako se to stalo při britském ústupu do Coruñe přes Villa Franca v lednu 1809. „Děšť se na nás lil v proudech; sníh byl někde ještě do půli kolen a byl potřísněný krví z našich chodidel. K tomu všemu jsme museli vláčet s sebou zavazadla. To bylo víc, než

¹⁰³ DONALDSON, Joseph, *c. d.*, s. 100 – 101.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 101.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 101.

¹⁰⁶ LUSCOMBE, Edward, Thornhill, *Practical observations on the means of preserving The Health of Soldiers in Camp and in Quarters, with notes on the medical Treatment of several of The most important diseases were found to prevail in the British Army during late war*, Edinburgh 1820, s. 98.

¹⁰⁷ BAILEY, De Witt, *c. d.*, s. 269.

může člověk vydržet. Nakonec byla spousta vozů nechána svému osudu; spousta munic se zničila.“¹⁰⁸

Ústup do Coruñe byl jedním z nejtěžších, který britská armáda během napoleonských válek prodělala. „Thomas“ o druhé fázi pochodu (z Villa Franca do Astra) napsal: „Z Villa Franca do Castra to byla jedna velká dřina na vrchol Monte del Cebiero. Byla to jedna z nejkrásnějších scenerií, kterou jsem kdy spatřil, může-li se očím líbit něco, co se nám jinak protiví. Nebylo tu nic, čím bychom mohly naše vyhladovělá těla nasytit. Žádný přístřešek, pod který bychom se mohli schovat. Byli jsme promočeni deštěm i rozedrán ledem. Nebylo tu nic, čím se dalo zatopit. Nemocné a raněné, které jsme stále měli na vozech, jsme nyní nechali zahynout ve sněhu. Cesta, po které jsme šli, byla úplně pokryta krví z našich bosých a rozedraných chodidel. Po stranách cesty leželi mrtví nebo umírající.“¹⁰⁹

Docela se nabízí otázka, jak vlastně vojáci po všech útrapách, které s sebou válka jako taková nesla, vnímali zemi, pro kterou bojovali. Nepochybně velká část z nich brala „vojákování“ prostě jako „práci“ a klidně by sloužili pod jinou vlajkou. Na druhou stranu pro nemalou část byla Británie skutečně domovem. Ještě jednou se vrátím k pamětím, které po sobě zanechal „Thomas.“ „11. ledna jsme došli do Coruñe. Jak mám popsat svoji radost, když jsme poprvé spatřili oceán? Veškerá sklíčenost rázem zmizela. Moje uštvané nohy šly lehce po zledovatělé cestě, málem bych běžel. Každá tvář kolem se projasnila. Británie a moře, dvě slova, která jsou nerozdělitelná. Moře a domov se zdají jako jedno a to samé.“¹¹⁰

Přesuny armád počátku 19. století se příliš nelišily od stavu, jaký vládl o 100 nebo 150 let dříve. Technologie byla stejná. S armádou sice netáhlo tolik lidí na ni nějakým způsobem napojených, ale trén v nějaké podobě přesto měla. Tyto vozy, které s sebou armáda vezla, obvykle zajišťovaly dávky chleba na tři dny pro muže a píci pro koně na dva dny. Z důvodu snazší organizace byly vozy přiřazeny ke konkrétnímu regimentu.¹¹¹

¹⁰⁸ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 73.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 76.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 88.

¹¹¹ GLOVER, Richard, c. d., s. 275.

Cesty nebyly o nic lepší než v době třicetileté války¹¹². Jediné, co se změnilo, byly vzdálenosti, na které se pochodovalo, a rychlost. Armády počátku 19. století ve Španělsku byly ve své podstatě neuvěřitelně rychlé. Rychlost nebyla na Pyrenejském poloostrově jen výsadou Britů nebo jejich spojenců, ale stejně tak rychle se dokázali přesunovat Francouzi a nemuselo se jednat jen o pěchotu. Například v roce 1810 *44eme Bataillon de Flottille*¹¹³ zvládnul překonat vzdálenost z Valladolidu a Viseu – 360km – za deset dní. Prapor se tam měl připojit k Massénově Portugalské armádě.¹¹⁴

Pro vojáky námaha neskončila samotným pochodem. Museli si začít shánět dřevo na topení a vařit. Případně, pokud byli ve městě, se museli vměstnat do nějakého domu, často jeho obyvatelům navzdory.

3. 2. Táboření

„Když říkám táboření, nemám tím na mysli, že bychom stavěli stany. Armáda neměla stany až do tažení 1813-1814. V těchto časech byla modrá nebeská klenba naší střechou, zem naší postelí a jedna jediná deka peřinou.“¹¹⁵ Tento citát do značné míry říká vše o způsobu „táboření“ v britské armádě. Vzhledem k tomu, že britská armáda, stejně jako francouzská, do značné míry zredukovala trén na nutné minimum, aby mohla dosáhnout co nejvyšší rychlosti při přesunech, stany se prakticky nepoužívaly, protože by už tak přetížený trén jen víc zatěžovaly a stavba stanů by jen zkracovala denní pochody. Přebývalo se volně v krajině, podél cest, v polích, na loukách, v lesích nebo, což bylo pro vojáky asi nejlepší, ve městech. Pokud se vojáci zastavili na nějakém místě na delší dobu, snažili se vybudovat alespoň jakési provizorní přístřešky či chatrče,

¹¹² O způsobu válčení a obrazu války v 17. století podrobněji viz ENGLUND, Petr, *Nepokojná léta; Historie třicetileté války*, Praha 2000. Stejně tak je možné doporučit ENGLUND, Petr, *Nepřemožitelný; Historie první severní války*, Praha 2003. Kvalitní je i kapitola „*Krásné umění válečné*“ z VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský; Života a sláva barokního válečníka*, Praha 2001, s. 195-231.

¹¹³ O vzniku této jednotky a jejím nasazení v dunajském tažení roku 1809 podrobněji Commandat S., *Les Marins de La Flottille et les Ouvriers Militaires de la Marine pendant la Campagne de 1809 Autriche*, in *Carnet de la Sabretache; Revue militaire rétrospective*, Paris 1896, s. 145-155, 206-220, 274-286, 385-402.

¹¹⁴ SARRAMON, Jean, *Marine Land Operations during the Peninsular War*, in. BERKELEY, Alice, D., (ed.) *New Lights on the Peninsular War; International Congress on the Iberian Peninsula; Selected Papers 1780-1840*, Carcavelos 1991, s. 183.

¹¹⁵ DONALDSON, Joseph, c. d., s. 101.

pokud ovšem bylo z čeho.¹¹⁶

Pokud jde o stravu, armáda ji vojákům zajišťovala. Vojáci si pak kupovali v „kantýnách“, které náležely k danému regimentu. Bylo poměrně běžné, že si sami vojáci kupovali potraviny od místních obyvatel. Na vojáky samozřejmě působila i změna stravy, která byla výrazně jiná než doma v Anglii či Skotsku. Poccocke napsal o svém prvním nasazení v Portugalsku „Bylo mě špatně po celý den ze zápachu česneku a oleje. Všechno tu je smaženo na oleji. Olej a česnek tu jsou univerzální přísady.“¹¹⁷ Podobně se o jistém gastronomicko-kulturním šoku, tentokrát v opačném gardu, vyjádřil ve svém deníku major George Simmons: „Česnek, olej a tmavě hnědý kukuřičný chleba je jejich běžné jídlo. Na nás jen zírali, když nás viděli jíst hovězí, vepřové atd. v takovém množství a pít víno tak volně.“¹¹⁸

V táborech či přesněji základnách (těch dlouhodobějších) vojáci obdrželi vše potřebné a vyrazili do pole. „Dostali jsme kotlík a fašínový nůž na každých šest mužů, deku, polní láhev a chlebník po jednom pro každého muže. Byl vydán rozkaz, že si každý sám ponese zásoby na tři dny. (...) V mé torně byly dvě košile, dva páry punčoch, jeden pár kamašů, dva kartáče na boty, krabička s holením, jeden pár náhradních bot a pár dalších drobností. Kabát a deku jsem měl přes tornu. Polní láhev se mi houpala z jedné strany, chlebník, kde jsem měl hovězí a chleba, se houpal ze strany druhé. Patrontašku s šedesáti náboji a kotlík přes všechno ostatní.“¹¹⁹ Byla to dokola se opakující se a ubíjející činnost. Ráno vstát, nástup, pochod, když se zastavilo na noc, vydali se předem určení muži z každé *mess* obstarat jídlo a dřevo na topení. Vařilo se v těžkých (tlakových) kotlích, které musela nést mula a navíc měly tendenci vybuchnout¹²⁰, později byly nahrazeny lehčími běžnými kotlíky, které nejenže nevybuchovaly, ale mohl je nést jen jeden muž. Poměrně běžnou stravou bylo hovězí, někdy solené vepřové a chleba. Ve Španělsku pak ještě kukuřice.¹²¹

Vojáci samozřejmě měli v táborech i nějaký čas pro sebe. Ale v podstatě

¹¹⁶ „Thomas“ přímo napsal: „Na místo našeho budoucího tábořiště jsme přišli v noci. Bylo to v lese, kde bylo dost vody, kterou jsme moc potřebovali. Postavili jsme docela velké chatrče a zůstali tu po 4 dny“ (HOWELL, John [ed], „THOMAS“, c. d., s. 53).

¹¹⁷ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 109.

¹¹⁸ VERNER, Willoughby, (ed.), SIMMONS, Geroge., c. d., s. 50.

¹¹⁹ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 110-111.

¹²⁰ LUSCOMBE, c.d., s. 95.

¹²¹ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 127.

žádnou možnost jak ho využít. Jediné jejich zaměstnání, pokud nesháněli dříví na topení nebo jídlo, bylo čištění výstroje a výzbroje (pokud neměli výstroj čistou, čekal na ně trest v podobě dalšího cvičení), nebo prostě jen seděli na torně a kouřili¹²² dýmku.¹²³

Jídlu byla věnována poměrně velká pozornost i ze strany vojenských lékařů. Za nejlepší snídani byla považována ovesná kaše s mlékem, do které se mohl přidat cukr či sůl. Výhodou byla i její cena – neměla překročit jednu penci. Pokud nemohla být z nějakého důvodu obstarána ovesná kaše, mohla se nahradit kávou či kakaem. Doporučováno bylo i pití kvalitního piva.¹²⁴

Pokud byli vojáci v otevřené krajině, důstojníkům se většinou dařilo udržet disciplínu na poměrně slušné úrovni. Problémy nastaly, pokud se unavení a vyhladovělí vojáci museli nakvartýrovat do města. Po těžkém pochodu na Torres Vedras se v jednom městečku přesně toto stalo. „Před tím, než jsme dostali rozchod, nás plukovník varoval před tím, abychom ani nesáhli na cokoliv, co tu nechali místní obyvatelé. Před tím, než dorazil zbytek divize, byl rozkaz úzkostlivě dodržován a vojáci v klidu chodili po ulicích tam a zase zpátky, stejně jako by byli doma ve své vlastní vesnici. Když dorazili ostatní regimenty, z kterých se naše divize skládala, situace se rychle změnila, sotva sundali torny, už vyráželi dveře domů a brali, co se dalo a co ruce unesly.“¹²⁵

Po takové situaci se většinou objevil na scéně *provost marshall*, profous, který byl přiřazen ke každé divizi. Ten zjednal pořádek. Tak se přihodilo tentokrát. Donaldson pokračuje: „Někteří z našich, vzhledem k tomu, že nebylo jak je zastavit, se připojili k davu, ale získali tak jen zkušenost, kterou navíc draze zaplatili. Neuvědomili si, nebo zapomněli, že i u naší divize je profous. Rázem se objevil na scéně i se strážemi. Ten, kdo si ho všiml včas, se snažil zmizet, jak se dalo. Někteří byli chyceni poprvé – Irové je nazývali nevinátky – a nebyli ještě dostatečně obeznámeni s jeho mocí. Ti však nebyli jediní. Do jeho rukou padlo i

¹²² Kouření dýmky bylo skutečně neobyčejně časté nejen v britské armádě. Ve francouzském hromadném hrobě ve Vilnius, který byl objeven v roce 2002, byla mimo jiné nalezena lebka muže, jehož chrup nesl zřejmé stopy po častém kouření hliněné dýmky (ARDAGNA, Yann, DUTOUR, Olivier, VETTE, Thierry, SIGNOLI, Michel, [eds.], *Vilnius 1812 – Vilnius 2002; Les oubliés de la retraite de Russie*, Paris 2008 s. 54).

¹²³ GRONOW, Rees, Howell, *Captain Gronow's Last Recollections; being the Fourth and Final Series of the Reminiscences and anecdotes*, London 1866, s. 1.

¹²⁴ LUSCOMBE, Edward, Thornhill, c. d., s. 97.

¹²⁵ DONALDSON, Joseph, c. d., s. 187.

par starých chmatáků a i jim se dostalo vřelého přijetí a spravedlivé odměny. Bubnování profousova tambora a bičování nepřestalo až do noci.¹²⁶ Trestům však nebyl ještě konec. „Ráno byla provedena inspekce, která měla zjistit, jestli v torně někdo neschovává něco, co ukradl včera. Cokoli bylo nalezeno navíc a neodpovídalo předpisům, bylo zabaveno.“¹²⁷

3. 3. Hygiena a nemoci

S tábořením a pochody souvisí poslední téma, kterému se chci v této kapitole věnovat, a tím je hygiena a nemoci.

V průběhu tažení bylo velmi obtížné zachovat alespoň ty nejjzákladnější hygienické návyky i podle standardu počátku 19. století. Vojenskými lékaři bylo doporučováno, že je třeba, především v zájmu samotných vojáků, aby byli jednou za týden prohlédnuti velitelem kompanie.¹²⁸ Stejně tak bylo shledáno jako nezbytné zásobovat jednotky mýdlem a to zejména pokud byly nasazeny v zahraničí.¹²⁹

Pokud byl tábor u řeky nebo u moře, vojáci měli být povzbuzováni, aby se často koupali. Koupání se mělo odehrávat ráno. Pokud by snad bylo poněkud zima, vojáci se měli najíst, anebo se rozcvičit. Poddůstojníci měli dohlédnout, že při takovéto činnosti nedojde k úrazům.¹³⁰

Jakkoli se lékaři i důstojníci snažili, aby mužstvo netrpělo chorobami, počasí, stres a navzdory všem snahám špatná hygiena vykonaly své a podstatná část armády byla kontinuálně nebojeschopná.

Když bychom se podrobněji podívali na jednotlivé choroby, které vojáky na tažení v Portugalsku a Španělsku provázely, jako příklad nám mohou posloužit záznamy, které se vztahují k jedinému praporu pěšího pluku. Jedná se o 2. prapor *34th Regiment of Foot* a jeho působení v roce 1811 v Portugalsku a Španělsku. Údaje se týkají vojáků, kteří byli hospitalizováni v hlavní nemocnici mezi 1. lednem roku 1811 a 31. prosincem téhož roku. Nejsou zde započítána zranění

¹²⁶ DONALDSON, Joseph, c. d., s. 187-188.

¹²⁷ Tamtéž, s. 188.

¹²⁸ LUSCOMBE, Edward, Thornhill, c. d., s. 110.

¹²⁹ Tamtéž, c. d., s. 111.

¹³⁰ BLAIR, William, *The Soldier's Friend: containg familiar Intructions to the Loyal Volunteers, Yoemanry corps nad mlitary Men in General, on the Preservation and Recovery on their Health*, London 1803, s. 74.

způsobená činností nepřítele ani různými nehodami. Jde pouze o nemoci. Převzaty jsou z *Practical observations on the means of preserving The Health of Soldiers in Camp and in Quarters, with Notes on the medical Treatment of several of The most important Diseases were found to prevail in the British Army during late War*.

Celkově bylo v *General hospital* vedeno 897 případů. 489 bylo propuštěno a na konci roku vedeno jako vyléčení. 388 bylo posláno do jiných nemocnic. Nejčastější byla různá horečnatá onemocnění, 551 případů. Se stálou horečkou bylo hospitalizováno 300 případů, 177 bylo vyléčeno a propuštěno, 120 bylo posláno jinam, dva případy byly smrtelné a jeden v nemocnici zůstal až do roku 1812. S horečkou tzv. přerušovanou bylo v nemocnici 251 případů, 81 bylo vyléčeno a 164 bylo posláno do jiných nemocnic, jeden pacient zemřel, pět jich v nemocnici zůstalo do roku 1812.

Dalším častým onemocněním byla dyzenterie a průjem, těch bylo evidováno celkem 119 případů. Z nich se 90 podařilo vyléčit a 28 bylo posláno do ostatních nemocnic, jeden v nemocnici zůstal do roku 1812.

Poměrně častým onemocněním byla i tzv. *Ophthalmia sympathica*, soucitné onemocnění oka. Tohoto zánětlivého onemocnění bylo evidováno celkem 53 případů, z nichž 32 bylo vyléčeno a propuštěno. Do jiných nemocnic bylo posláno 21 případů.

Značný počet byl i různých vředových onemocnění – celkem 56, 47 se podařilo vyléčit, osm bylo posláno jinam, jeden zůstal do roku 1812.

Samozřejmě běžnými byla i různá venerická onemocnění v čele se syfilitidou, dohromady celkem 31 případů, z nichž tři vojáky se dle záznamu podařilo vyléčit, a proto byli propuštěni. S revmatismem bylo v nemocnici 29 případů, 19 bylo propuštěno a 10 odesláno jinam.

Samostatnou kapitolu pak tvoří ti, kteří se do nemocnice dostali v důsledku tvrdých trestů, kterých se v britské armádě používalo. Celkově se jednalo o 16 případů, z nichž 14 bylo po vyléčení propuštěno a dva byly poslány do jiné nemocnice. Minoritními případy pak byly různé typy katarů, poruchy tvorby moči, překvapivě jen dva případy žloutenky, jedna ztráta zraku a jeden smrtelný

případ vyčerpání. Zmíněny jsou i tři případy kožních parazitů – červů.¹³¹

K dyzenterii se vztahuje vzpomínka kapitána Gronowa. Když na počátku roku 1812 odjel se svým regimentem z Anglie do Španělska (do Cádizu) na palubě válečné lodi: „Všichni muži, (...) byli mladí a silní, ale nikdy neprodělali válečné nasazení. Plavbu zvládli bez jakýchkoli problémů. Jakmile jsme se vylodili, změna stravy a nahrazení tmavého piva, které pili v Anglii, tím hrozným místním vínem, způsobilo, že za méně než 5 týdnů 500 našich zemřelo v nemocnici ve Vizu. Byli zakopáni na místním hřbitově.“¹³²

Problém s množstvím nemocných se do konce války nedařilo uspokojivě vyřešit. Důvodem byla nemožnost (v některých případech) dodržovat i ta nejzákladnější, tehdy známá pravidla hygieny i díky tomu, že ubytování vojáků fungovalo tím způsobem, že armáda musela zůstat co nejvíce kompaktní. Nedařilo se oddělovat nemocné od zdravých, vojáci, pokud spali v kvartýrech, spali takřka jeden na druhém, pokud spali ve stanu – po 6 lidech – situace nebyla o nic lepší. Dalším důvodem poměrně rychlého šíření nemocí bylo i používání společných kotlů a nepochybně i společného nádobí.

¹³¹ LUSCOMBE, Edward, Thornhill, c. d., s. 131.

¹³² GRONOW, Rees, Howell, c. d., s. 22.

Čtvrtá kapitola

Bitva a válka; taktika, zážitek z ní, zranění a pohřbívání

4. 1. Taktika

Jak vypadala generální bitva počátkem 19. století? Clausewitz popisuje obecný ráz bitvy následujícím způsobem. „Vojsko se klidně postaví ve velkých masách, seřazených vedle sebe a za sebou, rozvine poměrně jen nepatrnou část celku a tuto část pak nechává zápolit celé hodiny v palebném boji, který je znovu a znovu přerušován a poněkud přesouván sem a tam jednotlivými malými údery zblízka, ztečemi pěchoty i jezdeckva. Když tato část postupně takovýmto způsobem vyčerpala svůj bojový zápal a zbývají z ní už jen trosky, je stažena zpět a nahrazena jinou.“¹³³ Jedná se samozřejmě o obecný popis, a abychom pochopili, co se za ním skutečně skrývá a jaký je jeho obsah, je třeba se zmínit o způsobu boje obou hlavních stran konfliktu. To znamená popsat samotnou metodiku boje – taktiku.

Francouzskou taktiku v době války na Pyrenejském poloostrově lze ve stručnosti popsat následujícím způsobem. Francouzi, po roce 1809, opustili tzv. kombinovanou sestavu (*l'ordre mixte*¹³⁴). Jako důvod je často uváděna nezkušenost prostých vojáků a poddůstojníků. Díky tomu měli být důstojníci tlačeni k tomu, aby se omezili jen na útoky batalionů seřazených v kolonách s jen občasným krytím řetězem z lehké pěchoty.¹³⁵

Britská pěchota v době, kdy ji velel Wellington, nastupovala do bitvy seřazená ve dvouřadu. Většinou byla hlavní část jednotek rozmístěna na odvrácené straně kopce či terénní vlny. Tímto způsobem byla kryta před palbou nepřátelského dělostřelectva. Na hraně kopce, či na svahu přivráceném k nepříteli operovala lehká pěchota, které měla střílet především po poddůstojnících či důstojnících a také měla omezovat činnost francouzské lehké pěchoty, pokud byla přítomna. Britská lehká pěchota se ve vhodnou chvíli stáhla za hřeben.

¹³³ CLAUSEWITZ, Carl von, c. d., s. 178.

¹³⁴ Jedná se o kombinaci batalionů seřazených jak v linii, tak v kolonách.

¹³⁵ COSS, Edward, „*With Comrades and cold Steel*“: *British tactical dynamics in The Peninsular war*, in eds. POLONIA, Amelia, MARTELO, David, BRAGA DA COSTA, Isalda, RIBEIRO, Jorge, Martins, *XXXV International Congress of military History; Warfare in the Age of Napoleon; Precedents, military Campaigns and lasting Impacts A Guerra*, Tomo I, Lisboa 2009, s. 461.

Francouzské kolony přešly hřeben, kde byly zasaženy palbou britské řadové pěchoty vedenou na vzdálenost od 75¹³⁶ do 30¹³⁷ yardů.¹³⁸ Francouzské řady většinou zaváhaly, zastavily a neschopny jakékoliv reakce byly následně vrženy zpět britským protiútokem.¹³⁹

Existuje ještě druhá varianta této taktiky – Britové sami postupovali k Francouzům a vypálili z nejmenší možné vzdálenosti. Základem však v obou případech bylo vypálit přesnou a co nejúčinnější salvu, případně pokračovat ve střelbě a ve vhodném okamžiku přejít do bodákového útoku. Zbývá poznamenat, že se ve své podstatě nejednalo o něco nového, britská armáda tímto způsobem – mám na mysli důraz na střelbu z relativně malých vzdáleností, praktikovala již dříve, dobře je znám takovýto příklad z bitvy na *Plains of Abraham*, která proběhla roku 1759. Její děj byl velmi podobný tomu, který zde byl již popisován. Francouzi, vedeni markýzem de Montecalm, postoupili na vzdálenost kolem 130¹⁴⁰ yardů od britské linie a spustili nepravidelnou palbu. Britská linie nečinně čekala. Když se Francouzi přiblížili na 100 yardů, Britové začali v naprostém pořádku pochodovat přímo na ně. Když se vzdálenost zkrátila na 20¹⁴¹ až 30¹⁴² yardů, Britové vypálili hlavní salvu. Po 30 minutách byla bitva rozhodnuta.¹⁴³

4. 2. Zážitek bitvy a války

Předchozí podkapitola slouží především jako uvození tohoto textu. Taktiku považují za rámec pro to, aby mohlo být popsáno, co bývá historiografií označováno jako „*face of battle*“¹⁴⁴ - tvář bitvy. Tedy bitva, v mém případě jakýsi konglomerát zkušeností – zážitků z bitev, popsaná mimo štábní mapy a myšlení či záměry generálů, jež ale právě pro tento popis představuje rámec.

Jaká tedy byla zkušenost z „*fire and shock*“ taktiky?¹⁴⁵ „Thomas“ to popsal následovně: „Abychom narazili na nepřítele, pochodovali jsme asi 2 míle,

¹³⁶ 69m.

¹³⁷ 27m.

¹³⁸ GRIFFITH, Paddy, *Forward into Battle: Fighting Tactics from Waterloo to the Near Future*, Swindon 1990, s. 39.

¹³⁹ COSS, Edward, c. d., s. 462.

¹⁴⁰ 118m.

¹⁴¹ 18m.

¹⁴² 27m.

¹⁴³ GUY, Alan, J, c. d., s. 106.

¹⁴⁴ BLACK, Jeremy, *Rethinking military history*, Cambirdge 2004, s. 35 – 37.

¹⁴⁵ COSS, Edward, c. d., s. 463-464.

zformovali se do linie a čekali za vrcholem kopce skoro hodinu, než k nám přišli. Dali jsme jim jednu salvu a přesně třikrát zvolali hurá. Pak všichni ztichli, nikdo se ani nepohnul. Francouzi (seřazení v koloně – P. P.) postupovali proti nám, řvali a pokřikovali. Došli skoro až ke špičkám našich bajonetů. Jenže to naše hrozivé ticho a rozhodný postup nemohli vystát. Udělali čelem vzad a pelášili bez odporu pryč. (...) Postoupili jsme do údolí a znovu se vyrovnali. Francouzi na nás znovu útočili. Poslali jsme jim tam opět jednu stejně efektivní, jako byla ta předešlá, a pronásledovali je téměř tři míle.¹⁴⁶ Můžeme si jen domýšlet, co prožívali muži ve francouzské jednotce, která se dostala pod palbu takovýmto způsobem. Co si myslel alespoň jeden voják na britské straně, však víme. „Při našem prvním útoku jsem váhal, sevřelo se mi hrdlo a pomalu jsem ani nedýchal. To ticho bylo hrozivé. Rozhlédl jsem se po linii, to mi stačilo, abych se vzpamatoval. Soustředěné a zamračené pohledy mých spolubojovníků mě povzbudily a vrátily mi odhodlanost.“¹⁴⁷ Podobně jako „Thomas“ popsal britský způsob boje seržant William Lawrence z 40th *Regiment of Foot*. „Byly vydány rozkazy, že se bude střílet, teprve až to bude stát za to. Francouzi provedli výpad a vystřelili první, my jsme jim salvu vrátili za méně než minutu. Nikdy v životě jsem neviděl, že by jediná salva byla takto účinná, téměř všichni muži z jejich prvního dvojřadu padli, potom jsme ihned přešli do útoku a hnali je pryč. (...) Čekali jsme na místě, až přijdou. Snažili se nás obejít, takže jsme museli provést obrat doleva. Naše pravé křídlo spustilo palbu hned, jak se Francouzi dostali blízko, a okamžitě přešlo do bajonetového útoku, při kterém jsme je zatlačili zpět. Dostalo se jim podpory jejich ostatních kompanií, které útočily na naše levé křídlo. My jsme ale nabili a byli jsme připraveni se s nimi utkat. Opět jsme nasypaly další smrtonosné salvy do jejich řad a znovu zaútočili na bajonety jako rozzuření buldoci. Boj, který následoval, byl neuvěřitelně krvavý, ale my jsme uspěli a nakonec je vyhnali.“¹⁴⁸

Jak je vidět z předcházejících citací, bylo nutné, aby vojáci vystřelili ve stejný okamžik, aby nikdo nevystřelil dřív a nestrhnul ke střelbě vojáky okolo sebou. Samotné odvelení salvy bylo záležitostí tří povelů. *Make Ready, Present a Fire*. Na první povel voják natáhl kohout pušky do tzv. druhé polohy. Puška, která

¹⁴⁶ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 58 – 59.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 59.

¹⁴⁸ NUGENT-BANKES, George (ed.), LAWRENCE, William, *The autobiography of Sergeant William Lawrence; A Hero of the Peninsular and Waterloo campaigns*, London 1886. <http://archive.org/details/theautobiography29263gut/22.3>. 2013

se držela za krk pažby a předpažbí, ústím hlavně směřovala přímo vzhůru. Na druhý povel voják spustil pušku do ramene a zalícil, na povel *Fire* vystřelil, ještě před tím však měl napočítat do dvou, aby stihl zamířit.¹⁴⁹ Pokud se pánilo po četách, divizích nebo rotách, proběhly první salvy popořadě od středových jednotek ke křídům. Pak už každá podjednotka střílela a nabíjela nezávisle podle velení svého důstojníka. Pokud se pánilo po četách nebo divizích, vojáci si po výstřelu nedávali pušku na rameno, ale rovnou nabili a přešli do pozice *ready*, a tudíž se velelo jen zkrácené „*p'sent*“ a „*fire*“.¹⁵⁰ Pokud batalion pánil „*by wings*“, po křídlech,¹⁵¹ vojáci, po nabití, dali pušku na rameno. Jedno křídlo batalionu pánilo tehdy, když vojáci druhého dávali pušky na rameno.¹⁵²

Po vypálení jedné nebo několika salv následoval, jak už bylo zmíněno, útok na bodáky. Po zastavení palby, kdy vojáci nabili a dali pušku na rameno, pravděpodobně proběhly následující povely: Nejdříve návěstí „*Batalion will advance quick march*“ a prováděcí povel „*March*“. Následoval povel „*Charge bayonets*“ – vojáci dali za pochodu pušky do předepsané pozice k útoku. Posledním povellem bylo „*Forwards*“ – na tento povel vojáci přešli do „*double quick march*“.¹⁵³

Z Lawrencových pamětí je docela zjevné, že britská pěchota musela být perfektně vycvičená a velení sehrané. Narážím tu na schopnost provést obrat doleva, jak se zdá, s celým batalionem současně. Protože, jak Lawrence píše, jejich pravé křídlo zahájilo palbu jako první.

Mohlo by se zdát, že ačkoliv bylo řečeno, že britská armáda kladla na boj palbou značný důraz, spotřeba munice nebyla vlastně zase tak velká. Opak však byl pravdou, zejména pokud se bojovalo ve městech. Boje v takovém případě byly velmi divoké. „Thomas“ napsal: „Rameno jsem měl od zpětného rázu muškety

¹⁴⁹ Adujutant general's Office, *Rules and regulations, for The Manual and Platoon exercises, Formations Filed-exercise, and movements, of His Majesty's Forces. For the use of the Non-commissioned officers of the British army*, London 1807, s. 30.

¹⁵⁰ Tamtéž s. 35.

¹⁵¹ Právě toto je palba „po křídlech“, o které mluvil Lawrence ve svých pamětech, viz výše.

¹⁵² Adujutant general's Office, *Rules and regulations, for The Manual and Platoon exercises, Formations Filed-exercise, and movements, of His Majesty's Forces. For the use of the Non-commissioned officers of the British army*, London 1807, s. 111.

¹⁵³ Prodloužený krok, tj. delší než *wheeling step* (viz kap. 2.3. této práce). Rychlost je 120 kroků za minutu (CHARLES, James, *A New and enlarged military Dictionary, in French and English: in which are explained The principal Terms, with Appropriate Illustrations, of all The Sciences; That are, more or less, necessary for an officer and engineer: In two volumes*, Vol I., London 1810, heslo „March“).

černé jako uhel. Ten den jsem vypálil 107 ran.“¹⁵⁴

Přesto i v takových případech, jako byly chaotické boje ve městě, si britští důstojníci zachovávali nebo se snažili si zachovat chladnou hlavu. Na vojáky to nepochybně působilo zvláště, zejména když viděli činnost francouzských důstojníků, kteří „povzbuzovali muže, šli jim příkladem. Francouzi se rozhulákali, každý hecoval každého, dokud je nezachvátila zuřivost, tváří v tvář našim bajonetům. U nás? Po prvním ‚huzza‘ britští důstojníci¹⁵⁵ klidnili své muže, a sami zůstávali úplně v klidu. ‚Klid, chlapi, buďte v klidu.‘ To bylo všechno, co jste slyšeli.“¹⁵⁶

Válka samozřejmě přinášela blížká setkání se smrtí. Vojáci, a troufám si říct, že i běžní lidé, byli nepochybně zvyklí na ledacos. Přesto, pokud zemřel někdo, koho znali, anebo oni sami unikli smrti jen o vlásek, zanechávalo to na nich hluboké stopy. Válka byla ale taky plná výjevů, které s myslí vojáků pohnuly, aniž se jich přímo týkaly, a nemuselo se jednat jen o utrpení lidí. Tímto se ještě jednou vracím k evakuaci britské armády z Coruñe. „Když jsem šel zpátky do tábora, stal jsem se svědkem toho nejžalostnějšího výjevu. Pláž byla pokryta těly mrtvých nebo umírajících koní a rozléhaly se tu rány z pistolí, které jim přinášely smrt. Zvířata, jako by snad byla varována mrtvými těly svých kamarádů, začala šíleně řehtat a hrozným způsobem křičet. Mnoho z nich se vytrhlo a cválalo po pláži s vlající hřívou a tlamou široce otevřenou.“¹⁵⁷

V pamětech či denících řadových vojáků se hodně píše o válečných útrapách. Zatím jsem však neviděl kritiku důvodů války. Velmi často je to naopak v jistém smyslu připodobněno k přírodní katastrofě, nemoci atp. V tomto smyslu se vyjádřil ve svých pamětech i Joseph Donaldson potom, co viděl v Portugalsku místní obyvatele, kteří žebrali u silnice anebo umírali hladu. „Doufám, že nikdy neuvidím svoji vlastní zemi v takovém stavu. Už se to ale stalo a může se to stát znovu. Ten obraz se mi zapíše do paměti. (...) Radši si ho však budu pamatovat do konce života, než vidět válku v Británii. Pevně věřím, že toto byl pocit i všech

¹⁵⁴ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 135.

¹⁵⁵ O službě důstojníků, jejich společenském postavení atd. viz kapitola CLAYTON, Anthony, *The Officer in Era of Wellington in The British Officer; Leading The Army from 1660 to the Present*, London 2007, s. 69-91

¹⁵⁶ Tamtéž s. 132.

¹⁵⁷ HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, c. d., s. 90.

kolem mne.“¹⁵⁸

4.3. Zranění a smrt

Pokud hygiena představovala zásadní problém v souvislosti s nemocemi, u zranění to bylo ještě horší. V rámci regimentů sice byla zdravotní služba a lazaret,¹⁵⁹ jenže vojáci se tam museli nejdříve dostat a to nešlo vždy. Následovaly pak různé záněty, případně, pokud zranění nebylo z počátku vážné a vojáci mu nevěnovali pozornost, nakladl do rány vajíčka hmyz. Takovou situaci popisuje major Geroge Simmons: „Vojáci jsou, obecně vzato, jako děti a musí být podle toho řízeni. Neustále jim bylo nakazováno, aby si zranění kontrolovali, protože mouchy tam můžou naklást vajíčka. Často nebyl k dispozici důstojník, který by dodržování takového příkazu vynutil. Vojáci sami tomu nevěnovali pozornost, nezajímalo je to. Jejich rány po nějaké době téměř ožily myriádami velkých larev. Pokaždé to byl pohled, který mnou otrásl.“¹⁶⁰

Nejjistější „vyléčení“ střelného zranění, pokud bylo nějakým způsobem komplikované, představovala amputace, bylo-li ji možné provést. Britská armádní praxe ještě během válek s revoluční Francií spočívala v provádění amputací až potom, co se rána zanítla a začala hnisat.¹⁶¹ V průběhu války na Pyrenejském poloostrově se ustálila praxe provádět amputace co nejdříve po tom, co zranění nastalo, respektive zhruba po 2 až 6 hodinách, kdy se tělo, dle mínění tehdejších chirurgů, vzpamatovalo ze šoku. Pokud byla operace provedena krátce po této době, voják měl velkou šanci na její přežití.¹⁶²

Rozdíl mezi úspěšností amputací, které byly provedeny krátce po zranění, a těch po delší době je zřejmý. Podle zjištění Sira Jamese M'Grigora, které citoval G. J. Guthrie, byla situace následující. Jedná se o období mezi 21. červnem 1813 a 24. prosincem 1814. V nemocničních stanicích, což jsou v praxi stále nemocnice a vojáci se tam tedy dostávali poměrně pozdě, bylo provedeno 551 amputací, 296 horních končetin a 255 končetin dolních. Amputaci horních končetin nepřežilo

¹⁵⁸ DONALDSON, Joseph, c. d., s. 207.

¹⁵⁹ Viz nařízení *Regulations regarding Military Hospitals* in Adujutant general's Office, General Regulations and Orders for the Army, London 1811, s. 135 – 144.

¹⁶⁰ VERNER, Willougby, (ed.), SIMMONS, Geroge, c. d., s. 86.

¹⁶¹ GUTHRIE, George, James, *A Treatise on Gun-shot Wounds ,on Inflammation, Erysipelas, and mortificaion, on Injures of Nerves and on Wounds of the Extremities requiring the different Opeartions of Amputation*, London 1827, s. VII.

¹⁶² Tamtéž s. 216.

116 lidí, amputaci dolních pak 146, celkem 265. Propuštěno a vyléčeno bylo v případě amputací horních končetin 105, v případě dolních končetin 65 pacientů, celkem 170. Na léčení, což znamená v ohrožení života, ale zůstalo po uvedené době v případě amputací horních končetin 75 lidí, v případě dolních 41.

Naprosto jiná situace byla v případech, pokud se operace stihla v brzké době po zranění. Ty byly provedeny buď přímo na bojišti, nebo v plukovních či divizních nemocnicích. Celkově bylo v uvedeném období provedeno 291 operací, 163 horních a 128 dolních končetin. Ze 163 pacientů, kteří podstoupili amputaci horní končetiny, zemřelo pět, dolní pak 19, celkem tedy 24. Vyléčeno a propuštěno bylo 64 pacientů v případě operací horních končetin, 43 v případě dolních. V léčení zůstávalo 160 případů, 94 se týkalo horních a 66 dolních končetin.¹⁶³

Úspěšnost amputací prováděných v krátkém čase po zranění byla dobře známa i mezi obyčejnými vojáky, kteří se pak velmi snažili dostat k chirurgům s co nejmenším zpožděním.¹⁶⁴

Snaha dostat se k raněným co nejdříve tak nutila vojenské chirurgy pracovat prakticky ve víru bitvy, přesto se snažili ze sebe vydat maximum, i když se to mohlo ukázat jako zbytečné. „Voják 7th Hussars byl zasažen střelou z děla do přední části stehna; končetina byla evidentně zničená; voják velmi trpěl. Dr. Hume, který se k němu dostal pár minut potom, mě požádal, abych mu asistoval u operace. Nebylo to jeho povinností, jako chirurga vévody z Wellingtonu, ani mojí, jako nejvyššího lékařského důstojníka, který byl přítomen na bojišti, abychom raněnému husarovi pomohli. Udělali jsme to proto, že ten muž neměl šanci bez naší pomoci přežít. Ve chvíli, kdy byla noha úplně odříznuta, francouzská 9, nebo dokonce 12 liberní koule vypadla ze svalů. Když jsme dokončili uvázání posledního obvazu, ten voják odpadnul a zemřel. Neztratil ani moc krve. Dr. Hume ho operoval. Bylo nemožné provést operaci rychleji nebo lépe.“ Guthrie dále napsal, že, dle jeho mínění, pokud by byl dotyčný voják stejným způsobem zasažen střelou z muškety či kartáčovou kulí, s velkou pravděpodobností by operace dopadla úspěšně. Když se to jen trochu dalo, dával přednost operování vojáků zasažených střelou z muškety nebo kartáčovou střelou. Zranění, která

¹⁶³ GUTHRIE, George, James, c. d., s. 227 – 228.

¹⁶⁴ Tamtéž s. 216.

způsobila těžká dělová koule, byla daleko horší a prakticky neřešitelná.¹⁶⁵

Pokud jde o pohřbívání, do značné míry se odvíjelo od situace. Za lazarety byly vykopány šachtové hroby. Na bojištích pak byla těla padlých vojáků pohřbena do společných hrobů, nebo i jednotlivě. Velmi často nebyla vůle ani síla mrtvé pohřbít. Občas byla těla pohřbena do mělkých hrobů, ostatky vojáků pak vyhrabali psi nebo vlci. Takový případ zmiňuje v deníku i George Simmonse: „Tábořili jsme v lese, kde bylo před nějakou dobou několik našich druhů pohřbeno. Vlci ale vyhrabali jejich kosti. Ty byly poházené kolem hrobů. Tenkrát jsme tu pohřbili i poručíka a adjutanta M'Diarmida ze 43rd Light infantry. Šel jsem se podívat, jestli jeho hrob unikl osudu těch ostatních. Lebku jsem našel docela daleko. Ještě na ní byly vlasy. Nebylo pochyb, že je jeho. Vlasy, když byl ještě živ, měl hnědé a hodně kudrnaté. Jeho kosti byly částečně snědené a rozházené stejným směrem jako lebka. Silně mě to zasáhlo, vidět takhle někoho, koho jsem znal. Padla na mě sklíčenost. Sesbíral jsem ostatky a znovu je zahrabal jako poslední poctu, kterou jsem mu mohl vzdát.“¹⁶⁶

¹⁶⁵ GUTHRIE, George, James, c. d., s. 241.

¹⁶⁶ VERNER, Willoughby, (ed.), SIMMONS, Geroge, c. d., s. 188.

Závěr

Redcoat, červenokabátník, je nepochybně jeden ze symbolů Británie. Tímto symbolem se stal díky schopnosti s až buldočí zatvrzelostí pálit do nepřátel z bezprostřední blízkosti, stejně jako stát v nepřátelské palbě a neustoupit ani o píd'.

Jakkoli ostatní armády té doby používaly lineární taktiku, z britské palebné linie se stal pojem už před napoleonskými válkami. Nesmrtelnost jí přinesl až korespondent londýnských *The Times* William H. Russel se svým popisem útoku ruské kavalerie v bitvě u Balaklavy v roce 1854, který se roztříštil o „*thin red streak tipped with a line of steel.*“¹⁶⁷ Právě tady vznikl zárodek poněkud zhuštěného pojmu, tolik spjatého s britskou pěchotou: „*thin red line*“ - „tenká červená linie“. Tento pojem byl již roku 1856 použit v básni *The Battle of Balaklava*, jejíž druhá sloka zní:

*Sir Colin saw the Russian Horse
Come, ten to one, the pass to force,
And dareful places, to meet the shock,
His line of living mountain rock –
A thin, thin line – two deep – no more!
But well he knew the storm and roar
Of that proud sea of Russian crests
Would back recoil before their breasts.

Then fill with me a brimming cup,
And lift on high the sign,
And pledge the Noble Soul that dared
To form the thin red line,
The dauntless thin red line,
The conquering thin red line!¹⁶⁸*

Na Pyrenejském poloostrově to v letech 1808-1813 byla „ta samá“ *thin red*

¹⁶⁷ RUSSEL, William, H., *British Expedition to the Crimea; A revised and Condensed Edition of the History of the war*, London 1858, s. 187.

¹⁶⁸ MURRAY, Thomas (ed.), *The British educator; a monthly magazine of literature, philosophy, science, and art, March to September*, Glasgow 1856 s. 34.

line. Britský voják měl všechny předpoklady k tomu, aby mohl takovým způsobem bojovat. Prošel tvrdým výcvikem, díky němuž dovedl rychle a jistě ovládat zbraň, v rámci možností přesně střílet, oproti Francouzům i lépe, avšak o něco pomaleji manévrovat.¹⁶⁹

Vzhledem k tomu, že naprostá většina těch, kteří se přihlásili do armády, pocházela z nižších tříd, byli britští vojáci zvyklí na strádání a každodenní dřinu, kterou válka a vojenské zaměstnání přinášelo. Wellington o svých vojácích hovořil s despektem jako o „*scum of the earth*“.¹⁷⁰ To, že vojáci pocházeli ze stejné sociální třídy, však mělo stmelující vliv a přispívalo k vytvoření *esprit de corps* konkrétní jednotky. Další velkou výhodou byly schopné nižší kádry, díky nimž mohli důstojníci jim přidělené jednotky jednodušeji ovládat.

Jestliže shrnu předchozí kapitoly, vycházejí z nich následující závěry. Armáda Velké Británie se dokázala po prohrané válce amerických osad za nezávislost relativně rychle vzchopit a i přes porážky, které utrpěla ve střetech s Francouzskou republikou, se stala nejpozději v roce 1808 rovnocenným soupeřem armád francouzského císařství.

Způsob verbování, tak jak byl v Británii aplikován, se může zdát poněkud archaický, avšak po reformě v roce 1808 se stal naprosto dostačující. Británie, jak už bylo řečeno, měla v roce 1813 pozemní armádu čítající 250 000 mužů, k nimž můžeme připočít dalších téměř 300 000 mužů sloužících v miličních jednotkách. Systém verbování dokázal poměrně úspěšně zacelovat bojové i nebojové ztráty, což v kombinaci s velmi efektivním nasazováním kvalitně vycvičených jednotek v boji nepochybně přispělo k britskému vítězství ve válce na Pyrenejském poloostrově.

Vojáci v průběhu tažení netrpěli jen střelbou nepřátel, ale velké množství ztrát měly na svědomí životní podmínky, které s sebou válka přinášela. Stres, nedostatek spánku, únava, nedostatek či nedobrá kvalita jídla, nemožnost dodržování pitného režimu, špatná hygiena atd. atd. Čím rychleji bylo potřeba

¹⁶⁹ Jeden britský důstojník, který se zúčastnil jako pozorovatel bitev u Jeny a Auerstadtu, napsal: „Francouzský voják dostává oproti ostatním zdaleka nejméně instrukcí. (...) Francouzi nejsou v linii nikdy tak klidní, jako je zvykem v ostatních armádách. Execírka a evoluce nejsou vykonávány přesně. Tyto chyby jsou však vyrovnány rychlostí pohybů“ (A British Officer, *Observations on the Formation and Constitution of The French Army founded on an actual Survey of the Campaigns in Germany*, London 1810, s. 23).

¹⁷⁰ HENRY, Philip, c. d., s. 14.

armádu dostat z místa na místo, tím měly špatné podmínky větší vliv.

V boji bylo nejčastější zranění takové, které způsobila palná zbraň. Pokud byla zasažena některá z končetin, velmi často bylo jediným řešením zraněnou část těla prostě amputovat. Faktem však zůstává, že britští vojenští chirurgové dosáhli poměrně značné úspěšnosti, která byla mezi vojáky známa.

Je otázka, do jaké míry se každodenní život britských vojáků lišil od toho, co bylo standardem na kontinentě. Troufám si říct, že nijak výrazně. Stále se jednalo o armádu evropského státu, pevně zakotvenou ve druhé polovině 18. století, vybavenou technologiemi z téže doby. Vedení operací taktéž naprosto přesně zapadalo do zvyklostí na počátku 19. století. Britský voják v letech 1807 – 1813 byl jednoduše vojákem počátku 19. století.

Seznam použitých pramenů a literatury

Vydané prameny

Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1794.

Adjutant general's Office *Rules and Regulations for the formations, Field-Exercise nad Movements, of His Majesty's Forces*, London 1798.

Adjutant general's Office *Rules and regulations for the Manual and platoon exercises, formations, field exercise and movements of his majesty's forces for the use of the non-commisioned officers of the british army*, London 1807.

Adjutant general's Office *General Regulations and Orders for the Army*, London 1811.

ANONYM, *Memoirs of a Sergeant late in the Forty-third light infantry Regiment, previously to and during The Peninsular War; including an Account to the protestant religion*, London 1835.

ANNESLEY, James, *Researches into the Causes, Nature, and Treatment of the more prevalent Diseases of India and of warm Climates generally; Second Edition*, London 1841.

Art. 37; *Journal of a Soldier of the 71st, or Glasgow Regiment, Highland infnatry, from 1806 -1815. Second Edition*, in: *The Monthly Review or Literary Journal, enlarged: from Januray to April M, DCCC, XX, Volume XCI*, London 1820, s. 220-221.

BLAIR, William, *The Soldier's Friend: containg familiar Intructions to the Loyal Volunteers, Yoemanry corps nad mlitary Men in General, on the Preservation and Recovery on their Health*, London 1803.

British Officer, *Observations on the Formation and Constitution of The French Army founded on an actual Survey of the Campaigns in Germany*, London 1810.

CHARLES, James, *A New and enlarged military Dictionary, in French and English: in which are explained The principal Terms, with Appropriate Illustrations, of all The Sciences; That are, more or less, necessary for an officer and engineer: In two volumes, Vol I.*, London 1810.

CLAUSEWITZ, Carl von, *O Válce*, Praha 2008.

DARLYMPLE, William, *Tacticks*, Dublin 1782.

DONALDSON, Joseph, *Recollections of the Eventful life of a Soldier*, Philadelphia 1845.

GUTHRIE, George, James, *A Treatise on Gun-shot Wounds ,on Inflammation, Erysipelas, and mortificaion, on Injures of Nerves and on Wounds of the Extremities requiring the different Opeartions of Amputation*, London 1827.

GRONOW, Rees, Howell, *Captain Gronow's Last Recollections; being the Fourth and Final Series of the Reminiscences and anecdotes*, London 1866.

HENRY, Philip, *Notes of Conversations with the Duke of Wellington 1831-1851*, New York 1888.

HOWELL, John (ed.), „THOMAS“, *Journal of a soldier of 71st , or Glasgow Regiment, highland light infantry from 1806 to 1815*, Edinburgh 1819.

JOMINI, Henri, Antoine de, *Summary of the Art of War, or, a New Analytical Compend of The Principal combinations of strategy, of Grand Tactics and of Military Policy*, New York 1854.

Journal of a Soldier of the 71st, or Glasgow Regiment, in The Literary Gazette, and Journal of the Belles Lettres, Arts, Sciences, etc for the year 1819, London 1819 s. 407 – 409.

LUSCOMBE, Edward, Thornhill, *Practical observations on the means of preserving The Health of Soldiers in Camp and in Quarters, with notes on the medical Treatment of several of The most important diseases were found to prevail in the British Army during late war, Edinburgh 1820.*

MURRAY, Thomas (ed.), *The British educator; a monthly magazine of literature, philosophy, science, and art, March to September, Glasgow 1856.*

NUGENT-BANKES, George (ed.), LAWRENCE, William, *The autobiography of Sergeant William Lawrence; A Hero of the Peninsular and Waterloo campaigns, London 1886. Dostupné z:*

<http://archive.org/details/theautobiography29263gut> (22.3. 2013)

O'NEIL, Charles, *The Military Adventures of Charles O'Neil, who was a soldier on the army of lord Wellington during the memorable Peninsular war and the Continental campaigns from 1811 to 1815, Worchester 1851.*

Queries from Sir John Sinclair, respecting the Situation of a British Soldier of infantry, in PHILLIPS, Richard, The British military Library: a complete Body of military Knowledge, and consisting of original Communications; with Selections from the most approved and respectable foreign military publications. In two Volumes, Vol. I., London 1804, s. 487-490.

SAMEK, Jakub (překl.) *Règlement concernant l'exercice et les manœuvres de l'infanterie du 1er. Août 1791, Paris 1791.*

RUSSEL, William, H., *British Expedition to the Crimea; A revised and Condensed Edition of the History of the war, London 1858.*

VERNER, Willoughby, (ed.), SIMMONS, George, *A British Rifle Man; The journals and correspondence of major George Simmons, Rifle Brigade, during The Peninsular war and the Campaign of Waterloo*, London 1899.

WIDHAM, William, *A Plan of Discipline, composed for the Use of the Militia of the County of Norfolk*, London 1759.

War Office, *A Collection of Orders, Regulations, and Instructions, for The Army; on matters of finance and points of discipline immediately connected therewith*, London 1807.

War Office, *Regulations for the exercise of riflemen and light infantry; and instructions for their conduct in the field*. London 1803.

Odborná literatura

ARDAGNA, Yann, DUTOUR, Olivier, VETTE, Thierry, SIGNOLI, Michel, (eds.), *Vilnius 1812 – Vilnius 2002; Les oubliés de la retraite de Russie*, Paris 2008.

BAILEY, De Witt, *Small Arms of the British Forces in America 1664-1815*, Woonsocket 2009.

BLACK, Jeremy, *Rethinking military history*, Cambridge 2004.

CHAPPELL, Reid, *18th Century Highlanders*, London 1993.

CLAYTON, Anthony, *The British Officer; Leading The Army from 1660 to the Present*, London 2007.

Commandat S., *Les Marins de La Flottille et les Ouvriers Militaires de la Marine pendant la Campagne de 1809 Autriche*, in *Carnet de la Sabretache; Revue militaire rétrospective*, Paris 1896, s. 145-155, 206-220, 274-286, 385-402.

COSS, Edward, „*With Comrades and cold Steel*“: *British tactical dynamics in The Peninsular war*, in eds. POLONIA, Amelia, MARTELO, David, BRAGA DA COSTA, Isalda, RIBEIRO, Jorge, Martins, *XXXV International Congress of military History; Warfare in the Age of Napoleon; Precedents, military Campaigns and lasting Impacts A Guerra, Tomo I*, Lisboa 2009, s.459 – 467.

CUHAJ, George, S., MICHAEL (eds.), Thomas, *Standart Catalog of World Coins 1701-1800; 5th Edition*, Iola 2010.

ENGLUND, Petr, *Nepokojná léta; Historie třicetileté války*, Praha 2000.

ENGLUND, Petr, *Nepřemožitelný; Historie první severní války*, Praha 2003.

ESDAILE, Charles, *The Peninsular War; A new History*, London 2003.

FURET, Francois, *Francouzská revoluce, díl I.; Od Turgota k Napoleonovi (1770-1814)*, Praha 2004.

GATES, David, *The Transformation of the Army 1783-1815* in: CHANDLER, G., David, BECKET, Ian, (eds.) *The Oxford History of British army*, Oxford 2003, s. 132 – 160.

GLOVER, Richard, *Peninsular Preparation; The Reform of the British Army 1795 -1809*, Cambridge 2008.

GRIFFITH, Paddy, *Forward into Battle: Fighting Tactics from Waterloo to the Near Future*, Swindon 1990.

GUY, Alan, J., *The Army of Georges 1714-1783*, in: CHANDLER, David, G., BECKET, Ian, (eds.) *The Oxford history of the British army*, Oxford 2003, s. 92 – 111.

LINCH, Kevin, *Britain and Wellington's Army; Recruitment, Society and Tradition, 1807-15*, Leeds 2011.

RAMSEY, Neil, *The Military Memoir and Romantic Literary Culture, 1780-1835*, Farham 2011.

SARRAMON, Jean, Marine Land Operations during the Peninsular War, in ed. BERKELEY, Alice, D., *New Lights on the Peninsular War; International Congress on the Iberian Peninsula; Selected Papers 1780-1840*, Carcavelos 1991, s. 179 – 189.

SCHAMA, Simon, *Občané* Praha 2004.

STOCQUELER, J., H., *The British Soldier: an anecdotal history history of British Army from earliest formation to the present time*, London 1857.

VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský; Život a sláva barokního válečníka*, Praha 2001.

WELLER, Jac, *Wellington in the Peninsula*, London 1999.

WILLIAMSON, George, C., (ed.), LITT, D., *Brian's Dictionary of Painters and Engravers, Volume I. A-C*, London 1903.